

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

હરજિત સિંહ અને અન્ય

વિ.

પંજાબ રાજ્ય

ઓગસ્ટ ૧૬, ૨૦૦૨

[એન. સંતોષ હેગડે અને ડી.એમ. ધર્માધિકારી, ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ.]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦

કલમ ૩૪ — સામાન્ય ઈરાદો — આરોપીએ દર્શાવેલા વાસ્તવિક વર્તન પરથી અનુમાનિત કરી શકાય — અન્ય લોકો સાથે ગુનામાં માત્ર ભાગીદારી પૂરતી નથી — પક્ષકારો વચ્ચે સામાન્ય ઈરાદો ન હોય ત્યારે, એક આરોપીને બીજા આરોપીના ગુનાહિત કૃત્યોના અમલ માટે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠરાવી

શકાય નહીં — એવો આરોપી માત્ર પોતાના વ્યક્તિગત કૃત્યો માટે જ જવાબદાર રહેશે.

કલમ ૧૦૦ — ખાનગી બચાવનો અધિકાર — ઉપલબ્ધતા — ચર્ચાયેલ.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ — કલમ ૩ — હથિયારોની પુનઃપ્રાપ્તિ — તેના પર આધાર — જ્યારે કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષી ન હોય અને સંતાડવાનું સ્થળ સામાન્ય જનતાની પહોંચમાં હોય, ત્યારે ખુલાસા નિવેદન અને તેના અનુસંધાને થયેલી હથિયારોની પુનઃપ્રાપ્તિનો પુરાવો વિશ્વસનીય માનવો શક્ય નથી.

પુરાવાનું મુલ્યાંકન — તેમાં હસ્તક્ષેપ — માત્ર ત્યારે જ અનુમત્ય હોય છે જ્યારે તે અયોગ્ય હોય.

છ આરોપી વ્યક્તિઓને નીચલી અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૩૦૭, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૬ સાથે કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ વાંચી દોષિત ઠેરવ્યા હતા. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે આરોપીઓ ગેરકાયદેસર ભેગામાં સભ્યો હતા અને સામાન્ય હેતુસર હત્યા તથા અન્ય ગુનાઓ આચર્યા હતા. દુર્ભાગ્યપૂર્ણ દિવસે એચ જમીનના એક ટુકડા ઉપર પોતાનો હક રજૂ કરી રહ્યો હતો, જ્યાં તેણે પોતાની લાકડાની જથ્થાબંધી મૂકી હતી. એર, એજ અને અન્ય સહ-આરોપીઓ પ્રથમ પક્ષના સભ્યો તરીકે ઘાતક હથિયારો સાથે ત્યાં આવ્યા હતા. તેમણે એચને ગાળાગાળી કરી અને બૂમો પાડી કે તેને પાઠ

ભણાવશે. એયના પિતાએ બુમાબુમ કરી. ફરિયાદી પક્ષ-ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ત્યાં આવ્યા. આરોપીઓ અને અન્યોએ મૃતક તથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ પર પ્રહારો કર્યા. એવો આક્ષેપ છે કે એજએ પી.ડબલ્યુ.પ અને તેના પિતાને ગાંધળીના ઘા માર્યા અને એરએ એચ તથા પી.ડબલ્યુ.પને કૃપાણના ઘા માર્યા. ત્યારબાદ, પક્ષ નં. રના સભ્યોમાંથી રિવોલ્વરથી સજ્જ એ૧, પિસ્તોલ સાથે એ૩ અને ડબલ બેરલ બંદૂક સાથે એ૬ હંગામો સાંભળી બનાવના સ્થળે આવ્યા. એવો પણ આક્ષેપ છે કે તેઓ લલકારો કરી રહ્યા હતા અને ગાળાગાળી કરી રહ્યા હતા. વધુમાં, એ૧ અને એ૬એ મૃતક તથા ફરિયાદી પક્ષના સભ્યો પર ગોળીબાર કર્યો, જ્યારે એ૩એ સહ-આરોપી એ૬ અને એપ સાથે મળી ફરિયાદી પક્ષ તરફ ગોળીબાર કર્યો. પી.ડબલ્યુ.-૧એ જણાવ્યું હતું કે જ્યારે તેણે પાછળથી જોડાયેલા પક્ષ નં. રના સભ્યોને જોયા ત્યારે તેણે પોતાની ડબલ બેરલ બંદૂક લીધી અને જ્યારે એચ તથા પી.ડબલ્યુ.૩ ઈજાઓ થવાને કારણે જમીન પર પડી ગયા ત્યારે તેણે ગોળીબાર કર્યો, જે એ૧ને વાગ્યો. આ અથડામણોમાં એચનું મૃત્યુ થયું અને ફરિયાદી પક્ષના સભ્યો તેમજ આરોપી પક્ષને પણ ઈજાઓ પહોંચી. એપ દ્વારા કરવામાં આવેલા ખુલાસા નિવેદનના આધારે હથિયારો જપ્ત કરવામાં આવ્યા, પરંતુ ખુલાસા અને જમીનના નોંધપત્રો પર કોઈપણ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓના હસ્તાક્ષર નહોતા. ફરિયાદ પક્ષે બનાવમાં ઈજાગ્રસ્ત થયેલા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના પુરાવા તથા તબીબી પુરાવા પર આધાર રાખ્યો હતો. વડી અદાલતે ત્રણ આરોપીઓની દોષિત ઠરાવવાની સજા ચથાવત રાખી,

પરંતુ અન્ય સહ-આરોપીઓની દોષિત ઠરાવવાની સજા રદ કરી. તેથી હાલની અપીલો કરવામાં આવી છે.

અપીલકર્તાઓએ દલીલ કરી કે ન તો પ્રથમ પક્ષના આરોપી-સભ્યોને અને ન તો દ્વિતીય પક્ષના આરોપી-સભ્યોને મૃતકની હત્યા કરવાનો કોઈ સમાન આશય હતો; કે વડી અદાલતે એ રીતે અનુમાન કાઢવામાં ભૂલ કરી કે કારણ કે એ-૧ ને તેના પગ પર ગંભીર ઈજાઓ થઈ હતી, તેથી તે સ્વરક્ષણમાં ગોળી ચલાવી શક્યો ન હોત અને તેથી તેની સ્વરક્ષણની દલીલ નામંજૂર કરી, જ્યારે સ્વીકાર્ય રીતે એ-૧ ને શરીરના કોઈ મર્મસ્થાન પર કોઈ ઈજા થઈ નહોતી; કે તપાસ અધિકારીએ આરોપી પક્ષોના સભ્યોને થયેલી ઈજાઓ બાબતે કોઈ તપાસ કરી નહોતી; કે મૃતકના પિતા તથા તેનો નજીકનો સ્નેહી એવા પી.ડબલ્યુ.-૧ દ્વારા આપવામાં આવેલ આંખે જોયેલા સાક્ષીનું વર્ણન, તેના વર્ણનને સ્વતંત્ર સમર્થનના અભાવે, માન્ય રાખવું ન જોઈએ; કે પી.ડબલ્યુ. ૧ એ અદાલતમાં આપેલા નિવેદનમાં એક મહત્વપૂર્ણ સુધારો કર્યો હતો કે બંને પક્ષોના સભ્યો લલકારો કરી રહ્યા હતા, જે તેમની તરફથી સમાન આશય દર્શાવે છે; કે પી.ડબલ્યુ.-૧ એ એક ખોટી દલીલ લીધી કે મૃતકને બચાવવા માટે તેને પોતાની બંદૂક કાઢીને આરોપી એ-૧ પર ગોળી ચલાવવી પડી હતી, જે એ-૧ ને અગ્નિયસ્ત્રથી થયેલી ગંભીર ઈજાઓનું સ્પષ્ટીકરણ આપવા માટે પી.ડબલ્યુ.-૧ દ્વારા પાછળથી ઘડી કાઢેલી વાર્તા હતી, જ્યારે પોતાની તરફથી ગોળીબાર કરવાનો તથ્ય તેણે પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં જણાવ્યું નહોતું; તેથી પી.ડબલ્યુ. ૧ ના નિવેદનમાં સુધારાઓ અને ચૂકાઓ હોવાથી સ્વરક્ષણની

દલીલ સ્વીકારવી જોઈએ. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે આરોપી એ-૨, જે પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય હતો, તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ ની સહાયથી દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં, કારણ કે એ-૨, પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય, કિર્પાન ધરાવતો હતો અને તેણે સાદી તથા ગંભીર ઈજાઓ પહોંચાડી હતી, જ્યારે એચનું મૃત્યુ એ-૧ દ્વારા તેને પહોંચાડવામાં આવેલી અગ્નિચસ્ત્રની ઈજાઓથી થયું હતું અને આ બાબતને વૈધકીય પુરાવા દ્વારા સમર્થન મળે છે.

અપીલોનો નિકાલ કરતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું : ૧.૧. સામાન્ય આશય એ આરોપીની મનોદશા છે, જેનો નિષ્કર્ષ ગુનાની અમલવારી દરમિયાન તેણે દર્શાવેલ વર્તન તથા તે પૂર્વે અને તે પછીની અનુસંગી પરિસ્થિતિઓમાંથી નિષ્પક્ષ રીતે કાઢી શકાય છે. માત્ર અન્ય સાથે ગુનામાં ભાગ લેવો એટલો જ આધાર પૂરતો નથી કે ગુનામાં સંકળાયેલા બીજાઓમાંના કોઈ એકને સામાન્ય આશય આરોપી શકાય. તેથી, સામાન્ય આશયમાં રહેલો વ્યક્તિનિષ્ઠ તત્વ નિષ્પક્ષ કસોટી દ્વારા સાબિત થવો જોઈએ. તે પછી જ એક આરોપીને અન્ય સહ-આરોપીના કૃત્યો અને કાર્યો માટે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠરાવી શકાય. [૬૦૦-સી-એચ; ૬૦૧-એ]

હીરા લાલ મલિક વિ. રાજ્ય, એ.આઈ.આર. [૧૯૭૭] એસસી ૨૨૩૬, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૧.૨. વર્તમાન કેસમાં પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો આગ્રેય શસ્ત્રો સિવાયના વિવિધ હથિયારોથી સજ્જ થઈને ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યા હતા. સામાન્ય ઉપયોગ માટેની જમીનના એક ટુકડા પર અધિકાર જમાવવાના મરનારના જિંદી વલણ બદલ, તેઓએ તેને પાઠ ભણાવવાનો પોતાનો ઈરાદો જાહેર કર્યો હતો. ટ્રેક્ટર પર એકસાથે ઘટનાસ્થળે પહોંચવાના તેમના વર્તન તથા ત્યારબાદ મૃતક અને પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને ગંભીર તેમજ સામાન્ય ઈજાઓ પહોંચાડવાના તેમના કૃત્યોથી તેમની તરફથી સામાન્ય ઈરાદો અનુમાનિત કરી શકાય છે. [૬૦૧-એ-બી]

૧.૩. અ-૬, પક્ષ નં. ૧ ના સભ્યો અને મૃતક પક્ષના સભ્યો વચ્ચે થયેલા ઝઘડાના કારણે સર્જાયેલ હુલ્લડનો અવાજ સાંભળી, દોડી આવ્યો હતો અને પક્ષ નં. ૨ રચનાર અન્ય સહ-અભિયુક્તો સાથે ઘટના સ્થળ તરફ પહોંચ્યો હતો. ત્યારબાદ પોતાના હાથમાં અગ્નિયસ્ત્રો લઈને સ્થળ તરફ દોડી આવેલા અભિયુક્તો કોઈ સમાન આશયથી ગયા હતા એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે તેમની પાસે મનમેળ થવા માટે લગભગ કોઈ સમય જ નહોતો. તેમજ, તેઓ પહેલેથી સ્થળ પર પહોંચી ગયેલા પક્ષ નં. ૧ ના સભ્યો સાથે પણ સમાન આશય ધરાવતા હતા એવું કહી શકાય નહીં. ઘટના સ્થળે દોડી આવેલા પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યોએ, પક્ષ નં. ૧ ના સભ્યો અને મૃતકના પક્ષ વચ્ચે પહેલેથી જ શરૂ થઈ ગયેલા તકરારના અનુસંધાને, પોતાની વ્યક્તિગત પ્રેરણા અને પ્રતિક્રિયા મુજબ સ્વતંત્ર રીતે વર્તન કર્યું હતું. કારણ કે ઘટના બે ભાગમાં બની હતી, તેથી પહેલાં ટ્રેક્ટર પર પહોંચી ગયેલા પક્ષ નં. ૧ ના સભ્યો વચ્ચે પરસ્પર સમાન આશયનું

અનુમાન કાઢી શકાય; પરંતુ પછીથી અગ્નિયસ્ત્રો સાથે ઘટના સ્થળે દોડી આવેલા પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યો સાથે તેમનો સમાન આશય હતો એવું અનુમાન કાઢી શકાય નહીં, અને તેમણે અભિયુક્ત પક્ષના સભ્યો પર ગોળીબાર કર્યો હતો. તેમજ, પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યો અગ્નિયસ્ત્રો સાથે ઘટના સ્થળે દોડી આવ્યા પછી તેમની વચ્ચે સમાન આશય વિકસ્યો હતો એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય તેવો કોઈ પુરાવો પણ નથી. પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યોએ પોતાના પોતાના ઢબે અલગ રીતે પ્રતિક્રિયા દર્શાવી હતી અને તેથી તેઓ પોતાના વ્યક્તિગત કૃત્યો માટે જ જવાબદાર ગણાશે; અને તેમની તરફથી સમાન આશયના અભાવે, પક્ષ નં. ૨ ના સભ્ય એવા અન્ય સહ-અભિયુક્તોએ કરેલા ફોજદારી કૃત્યો માટે તેમને પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠરાવી શકાશે નહીં. [૬૦૧-સી-એફ; ૬૦૦-બી]

૧.૪. ધાયલ પ્રત્યક્ષદર્શીના વૈધકીય અહેવાલ મુજબ, એ-૬ એ અગ્નિશસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરીને ગંભીર અને સાધારણ ઈજાઓ પહોંચાડી હોવાનું કહી શકાય, અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૦૨ અને ૩૦૭ હેઠળના આરોપમાંથી તેને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૨૬, ૩૨૪ અને ૩૨૩ હેઠળ તેની દોષસિદ્ધિ અને સજાઓ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. [૬૦૧-એફ, જી, એચ]

૨.૧. ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં ખામીઓ હોવા છતાં, અન્ય કારણોસર અ-૧ ને આત્મરક્ષાનો બચાવ ઉપલબ્ધ નથી. દસ્તાવેજ પર એવું કશું નથી કે જેથી

ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓનું આ વર્ણન અવિશ્વસનીય માનવામાં આવે કે પ્રથમ પક્ષના સભ્ય તરીકે ત્રણ આરોપીઓ ઘાતક હથિયારો સાથે ટ્રેક્ટર પર આવ્યા હતા અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને પડકાર્યો હતો, જે તે જમીનના એક ટુકડા ઉપર પોતાનો હક જતાવી રહ્યો હતો, જ્યાં તેણે લાકડાનો પોતાનો જથ્થો મૂક્યો હતો. પ્રથમ પક્ષને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ સામે ગંભીર વાંધો હતો. અ-૧ પંચાયતનો સભ્ય હતો અને પંચાયત તથા મહેસૂલ સત્તાધિકારીઓ મારફતે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના અતિક્રમણથી જમીન ખાલી કરાવવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યો હતો, જેથી માર્ગ મારફતે તેમના ઘરો સુધીનો પ્રવેશ અવરોધરહિત રહે. તેનો વર્ણન એવો છે કે આરોપીઓ (જે સૌપ્રથમ સ્થળ પર પહોંચ્યા હતા) અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ વચ્ચેના ઝઘડાના અવાજથી તે ત્યાં આકર્ષાયો. તેણે સ્વીકાર્યું કે રૌલા અથવા ગડબડનો અવાજ સાંભળતાં જ તે પોતાનો રિવોલ્વર લઈને સ્થળ પર ગયો હતો, જે સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે તે ત્યાં પોતાના પહેલા ટ્રેક્ટર ઉપર હથિયારો લઈને પહોંચેલા અન્ય ત્રણ સહ-આરોપીઓને મદદ કરવા ગયો હતો. અ-૧ તે ત્રણ આરોપીઓમાં જોડાયો. તેથી, તે આક્રમક પક્ષના સભ્યોમાંનો એક હતો, જે પોતાના રિવોલ્વર સાથે સ્થળ પર અન્યમાં જોડાયો હતો, અને આક્રમણકારોમાંનો એક હોવાને કારણે આત્મરક્ષાનો કોઈ હક દાવો કરી શકતો નથી. આતંકવાદીઓની નિશાન સૂચિમાં પોતાનું નામ હોવાથી તે હંમેશા પોતાનું લાઈસન્સપ્રાપ્ત હથિયાર સાથે રાખતો હતો, એવી તેની દલીલ રિવોલ્વર સાથે સ્થળ તરફ દોડી જવાના તેના વર્તનને સંતોષકારક રીતે સમજાવતી નથી. બચાવ પક્ષના વર્ણનને સ્વીકારીએ કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ અ-૧ પર ગોળી ચલાવી

હતી અને તેના પગમાં ગંભીર ઈજા પહોંચાડી હતી, તો એવું કહી શકાય કે તે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ પોતાના ખાનગી બચાવના હકના ઉપયોગમાં કરેલું કૃત્ય હતું. આવી પરિસ્થિતિમાં, જો મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ સૌપ્રથમ અ-૧ ઉપર ગોળી ચલાવી હોય, કારણ કે બાદનો વ્યક્તિ રિવોલ્વર સાથે સ્થળ પર આવ્યો હતો, તો ખાનગી બચાવનો હક મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને ઉપલબ્ધ હતો અને આરોપીઓને નહોતો. [પદ્પ-અ-ફ]

૨.૨. એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે આરોપી વ્યક્તિઓએ મૃતક પક્ષના સભ્યો વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિફરિયાદ અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો નહોતો. તે બાબત માટે કોઈ સમજૂતી નથી. ભલે અ-૧ને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય, તેમ છતાં તેને અથવા અન્ય સહઆરોપીઓને મૃતક પક્ષના સભ્યો દ્વારા ગુનો કરાયો હોવાનો અહેવાલ નોંધાવવાથી કંઈપણ અડચણ નહોતી. સ્વરક્ષણનો દાવો સ્પષ્ટપણે પાછળથી વિચારેલો છે. અ-૧ને ઘટનામાં ગંભીર આગ્રેય શસ્ત્રની ઈજાઓ પહોંચી હતી અને તે ઘટનાસ્થળે પોતાની હાજરી તથા ઘટનામાં ભાગીદારીનો ઈનકાર સંભવતઃ કરી શક્યો ન હોત. તેથી સ્વરક્ષણનો દાવો સ્વીકારને યોગ્ય નથી અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ તેમજ કલમો ૩૨૪, ૩૨૩ અને ૩૨૬ હેઠળ અ-૧ની દોષિત ઠરાવ જાળવી રાખવામાં આવે છે. [પદ્પ-જી, એચ; પદ્ક-એ, બી]

૩.૧. અભિલેખ પરનો પુરાવો એ દર્શાવતો નથી કે અવસાન પામેલ વ્યક્તિની હત્યા કરવામાં અ-૨નો અ-૧ સાથે કોઈ સામાન ઈરાદો હતો. અ-૨

ટ્રેક્ટર પર આવેલા પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય હતો; પોતાના રિવોલ્વર સાથે પછીના સમયે પ્રથમ પક્ષમાં જોડાયેલા અ-૧ સાથે તેનો સામાન ધરાદો ગણાવી શકાય તેમ નથી. તેથી નીચલી અદાલત અને વડી અદાલતે આરોપી અ-૨ને ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૨ સહવાંચિત કલમ ૩૪ હેઠળના ગુનામાં દોષિત ઠેરવ્યો તે યોગ્ય ગણાવી શકાતું નથી. આરોપી અ-૨ની ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૨ સહવાંચિત કલમ ૩૪ હેઠળની દોષિતતા રદ કરવામાં આવે છે. [૫૯૭-સી, ઇ, એફ]

૩.૨. પુરાવાની મૂલવણી પરથી પક્ષ નં. ૧ સામે સામાન્ય આશય અનુમાનિત થાય છે, કારણ કે તેઓ જીવલેણ હથિયારો સાથે, પરંતુ અગ્નિશસ્ત્રો વિના, ટ્રેક્ટર પર આવ્યા હતા. પક્ષ નં. ૨, જે ગડબડનો અવાજ સાંભળીને ઘટના સ્થળે દોડી આવ્યો હતો, તેને પરસ્પર કોઈ સામાન્ય આશય સાથે કાર્ય કર્યું હોવાનું માનવામાં આવી શકતું નથી. તેથી, આઈ-૨ ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ વાંચીને હેઠળના ગુનામાં દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. તેની સામે સાબિત થયેલા આક્ષેપોના આધારે તેણે મૃતકને ગંભીર તથા સાદી ઈજાઓ પહોંચાડી હતી અને પક્ષ નં. ૧ નો સભ્ય હોવાને કારણે, જે મૃતક અને પ્રત્યક્ષદર્શીને ઈજા પહોંચાડવાના સામાન્ય આશયથી ટ્રેક્ટર પર ગયો હતો, તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૬, ૩૨૪ સાથે કલમ ૩૪ વાંચીને હેઠળ દોષિત ઠરાવવા પાત્ર છે. આ રીતે, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૬, ૩૨૪ સાથે કલમ ૩૪ અને કલમ ૩૨૩ સાથે કલમ ૩૪

હેઠળ તેની દોષસિદ્ધિ અને સજા યથાવત રાખવામાં આવે છે. [૫૯૮-એચ; ૫૯૯-એ, બી]

૪.૧. નીચલી અદાલત દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલા એ ૩, એ ૪ અને એ ૫ વિરુદ્ધ પુરાવા નિશ્ચિત સ્વરૂપના નથી અને નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલા આરોપીઓને સંશયનો લાભ મળવા પાત્ર છે એવો વડી અદાલતનો નિષ્કર્ષ પુરાવાની ખોટી મૂળવણી ગણાવી શકાય તેમ નથી અથવા ભિન્ન દૃષ્ટિકોણ અપનાવી નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું ન્યાયોચિત ઠરે એટલો તર્કવિરુદ્ધ પણ નથી. [૬૦૩-જી]

૪.૨. એવું માનવું અવિશ્વસનીય છે કે જેમણે કથિત રીતે પોતાની આગ્રેયાસ્ત્રો/હથિયારોનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તે તમામ આરોપી વ્યક્તિઓએ તમામ શસ્ત્રો ખુદ્દા ખેતરમાં ઘાસના ઢગલા નીચે ગણીની થેલીમાં છુપાવી રાખ્યા હતા. સ્વતંત્ર સાક્ષીઓના અભાવે અને કથિત રીતે છુપાવેલ સ્થળ જાહેર જનતાને સુલભ હોવા કારણે, ખુલાસા નિવેદન અને તેના પરિણામે થયેલ શસ્ત્રો તથા હથિયારોની જમીનો પુરાવો વિશ્વાસ પ્રેરતો નથી. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, એવો પુરાવો એવો પ્રકારનો નથી કે જેના પર નીચલી અદાલતે તેને પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી તરીકે ગણાવી આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે આધાર રાખી શકે. [૬૦૪-બી, સી]

૪.૩. નિર્દોષ મુક્તિ સામેની અપીલમાં, વડી અદાલતે કરેલી પુરાવાની મૂળવણી, જો સુધી તે અયોગ્ય જણાતી ન હોય, તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ

નહીં. નોંધાયેલ સમગ્ર પુરાવાની મૂળવણી કરતાં એવું જાણવા મળે છે કે અ ૩, અ ૪ અને અ ૫ વિરુદ્ધ કોઈ સ્પષ્ટ કૃત્યો પુરવાર થયેલ નથી અને તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની મદદથી અથવા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે પણ દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. તેથી તેમનો નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. કારણ કે અ ૩, અ ૪ અને અ ૫નો નિર્દોષ છૂટકારો કાયમ રાખવામાં આવ્યો છે, તેથી અ ૧, અ ૨ અને અ ૬નો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળનો નિર્દોષ છૂટકારો પણ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. [૬૦૪-ડી, ઈ]

ફોજદારી અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર : ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૫/૨૦૦૧.

પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલત દ્વારા ફોજદારી અપીલ નં. ૫૯૦-ડીબી/૧૯૯૬ માં તા. ૨૭.૧૧.૨૦૦૦ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૪/૨૦૦૧.

કે.બી. સિંહા, યુ.આર. લલિત, બિમલ રોય જાદ, પંકજ કુમાર સિંહ, શ્રીમતી સુનિતા પંડિત, સુશ્રી કન્વલજીત કોચર, એસ.સી. પોલ, સી.એલ. બંશા અને સુશ્રી કુસુમ ચૌધરી, હાજર રહેનાર પક્ષકારો તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ ધર્માધિકારી દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો

ત્રણ દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ અપીલનો નિર્ણય, એ જ ઘટનામાં અન્ય ત્રણ આરોપીઓને આપવામાં આવેલા નિર્દોષ છૂટકારાના વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલી ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૪/૨૦૦૧ સાથે કરવામાં આવી રહ્યો છે. આ અપીલો પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતના તા. ૨૭/૧૧/૨૦૦૦ ના ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવે છે. અમૃતસરના એડિશનલ સેશન્સ જજ સેશન્સ ટ્રાયલ નં. ૧/૯૫ માં તમામ છ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૩૦૭, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૬ તથા કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ સાથે વાંચીને નોંધાયેલા ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવ્યા હતા અને તેઓ ઉપર આજીવન કારાવાસની સજા તેમજ જેમનાં ગુનાઓ માટે તેઓ ઉપર આરોપ મૂકવામાં આવ્યા હતા તે અન્ય ગુનાઓ માટે અલગ અલગ સજાઓ અને દંડ ફટકાર્યા હતા.

અપીલમાં વડી અદાલતે આરોપી ઇન્દરજીત સિંહ, અજબ સિંહ અને સર્તિંદરપાલ સિંહની દોષસિદ્ધિ રદ કરી હતી. વડી અદાલતે અન્ય ત્રણ સહ-આરોપીઓને પણ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮, ૧૪૯ હેઠળના આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો.

હરજીત સિંહ, પરિદરજીત સિંહ અને ગુરશરણ સિંહ નામે ત્રણેય આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, ૩૦૭, ૩૨૬, ૩૨૪ અને ૩૨૩ સહવાચિત કલમ ૩૪ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે અને નીચલી અદાલત દ્વારા તેમના ઉપર ફરમાવાયેલી સજાઓ યથાવત્ રાખવામાં આવી છે.

તમામ છ આરોપી વ્યક્તિઓ ગેરકાયદેસર સભાના સભ્યો હોવાનું આક્ષેપિત કરવામાં આવ્યું છે અને તેમનો સામૂહિક ઉદ્દેશ હરજિંદર સિંહ (જેને આ પછી "મૃતક" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) ની ૧૫-૧૦-૧૯૯૪ના રોજ પોલીસ સ્ટેશન, ઝોબાલની અધિકારક્ષેત્રમાં આવેલ છિછ્રેવાલ ગામમાં હત્યા કરવાની હોવાનું આક્ષેપિત કરવામાં આવ્યું છે.

આરોપીઓ પર ગેરકાયદેસર સભાના સભ્યો તરીકે ગુરવિંદર સિંહ પર ગોળીબાર કર્યો હોવાનો અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૭/૧૪૯ હેઠળનો ગુનો કર્યો હોવાનો પણ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. તે જ હેસિયતમાં તેમણે અજીત સિંહને (જેનાની તપાસ કરવામાં આવી નહોતી) સ્વૈચ્છિક રીતે ગંભીર ઇજા પહોંચાડી હોવાનો પણ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. આરોપી પરિદરજીત સિંહ સામે ગેરકાયદેસર સભાની સામાન્ય મનશા અને સામાન્ય ઉદ્દેશ્યને આગળ વધારતા, "કિરપાન" વડે હરજિંદર સિંહને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચાડવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો, જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૬ વાચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળનો ગુનો બને છે. તરશેમ સિંહ (જેનાનું વિચારણા દરમિયાન અવસાન થયું હતું) સામે હરજિંદર સિંહ (મૃતક) ને સ્વૈચ્છિક રીતે ઇજા

પહોંચાડવાનો અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૩ વાચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળનો ગુનો કર્યો હોવાનો પણ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. આરોપી અજાયબ સિંહે અજીત સિંહને (જેનાની તપાસ કરવામાં આવી નહોતી) અને દર્શન સિંહ પી.ડબલ્યુ.પ ને ગંધાલી નામના તીખી ધારવાળા હથિયારથી સ્વૈચ્છિક રીતે ઇજા પહોંચાડી હોવાનો આક્ષેપ છે અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૪ વાચિત કલમ ૧૪૯ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ કર્યા હોવાનું કહેવાય છે.

અમે સૌપ્રથમ દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપી હરજીત સિંહ, પરિવ્રજીત સિંહ અને ગુરશરણ સિંહ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૫/૨૦૦૧ના નિર્ણય માટે વિચારણા હાથ ધરીશું; આગળથી તેમને અનુક્રમે આરોપી નં. ૧, ૨ અને ૬ તરીકે વર્ણવવામાં આવશે, જે તે ક્રમ છે જેમાં તેઓને નીચલી અદાલત સમક્ષ આરોપી તરીકે હાજર કરવામાં આવ્યા હતા.

ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મુખ્યત્વે હરિ સિંહ (પીડબલ્યુ ૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા ઘટનાના કથિત પ્રત્યક્ષદર્શી વર્ણન પર આધારિત છે, જે મૃત્યુ પામેલાના ભાઈ છે. ફરિયાદ પક્ષે ગુરવિંદર સિંહ (પીડબલ્યુ ૩) ની પણ તપાસ કરી હતી, જેને પણ ઘટનાનો પ્રત્યક્ષદર્શી હોવાનું કથિત છે અને જેને ઇજાઓ પહોંચી હતી. દર્શન સિંહ પીડબલ્યુ ૫ ની પણ ઘટનામાં ઇજા પામેલા કથિત પ્રત્યક્ષદર્શી તરીકે તપાસ કરવામાં આવી હતી.

ફરિયાદ પક્ષનો કેસ મૂળવવા અને તોલવા હેતુસર, નીચલી અદાલત સમક્ષ હરી સિંહ (પીડબ્લ્યુ ૧) એ આપેલો પ્રત્યક્ષદર્શી વર્ણન જરૂરી વિગતો સાથે ઉદ્દેખવા યોગ્ય છે. ઘટના અંગે તેણે આપેલી આ આવૃત્તિ એવી છે કે ૧૫-૧૦-૧૯૯૪ના રોજ સવારે અંદાજે ૮.૩૦ વાગ્યે તે પોતાના પુત્ર હરજિંદર સિંહ (મૃતક) સાથે પોતાના ખેતરની દિશામાં જઈ રહ્યો હતો. તેઓ ગોળ માર્ગની નજીક અને જ્યાં તેમનો લાકડાનો જથ્થો પડેલો હતો તે સ્થળે પહોંચ્યા. ત્યારે આરોપી નં. ૨, પરિદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી, જે “કૃપાણ”થી સજ્જ હતો, અજૈબ સિંહ, નિર્દોષ છૂટકારો પામેલો આરોપી નં. ૪, જે ગંધાળીથી સજ્જ હતો, તથા તારસેમ સિંહ (જેની સુનાવણી દરમિયાન મૃત્યુ થયું) જે ડાંગથી સજ્જ હતો, ટ્રેક્ટર પર આવી પહોંચ્યા. તેઓ મૃતકને ગાળો બોલતા હતા અને બૂમો પાડી રહ્યા હતા કે ‘તેને પાઠ ભણાવશે’. ત્યારબાદ સાક્ષીએ ‘માર દિત્તા-માર દિત્તા’ એવી બૂમ પાડી, જેના પગલે તેનો ભાઈ અજિત સિંહ (પરીક્ષિત નથી), અજિત સિંહનો પુત્ર દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ ૫), સંદીપ સિંહ (પરીક્ષિત નથી) અને ગુરવિંદર સિંહ પીડબ્લ્યુ ૩ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. આરોપી નં. ૨, પરિદરજીત સિંહ (વિક્કી) એ મૃતકને કૃપાણનો ઘા માર્યો, જે તેની જમણી કોણીએ વાગ્યો; સહઆરોપી તારસેમ સિંહ, જેનું સુનાવણી દરમિયાન મૃત્યુ થયું, તેણે મૃતક હરજિંદર સિંહના ખભાની પાછળના ભાગે ડાંગનો ઘા માર્યો. અજિત સિંહ (જેની સાક્ષી લેવામાં આવી નથી), દર્શન સિંહ પીડબ્લ્યુ ૫ અને ગુરવિંદર સિંહ, પીડબ્લ્યુ ૩ એ મૃતકને બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તે પ્રક્રિયામાં તેમને પણ ઈજાઓ પહોંચી. આરોપી પરિદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિકીએ દર્શન સિંહ પીડબ્લ્યુ ૫

ના પગ પર પણ ફૂપાણનો ઘા માર્યો. અજિત સિંહ, જેની સાક્ષી તરીકે તપાસ કરવામાં આવી નથી, તેને પણ વરિંદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કીએ મારેલા ફૂપાણના ઘોથી ડાબા પગ પર બે ઈજાઓ પહોંચી.

જ્યારે પ્રથમ પક્ષના સભ્યો તરીકે ટ્રેક્ટરમાં આવી આવેલા ત્રણ આરોપી હરજિંદર સિંહ-અર, અજૈબ સિંહ-અજ અને તરસેમ સિંહ (જે મૃત્યુ પામેલ છે) મૃતક તથા ઉપરોક્ત નામિત કથિત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને માર મારી રહ્યા હતા, ત્યારે બાકી ત્રણ આરોપીઓ, અર્થાત્ હરજીત સિંહ (અ.૧), રિવોલ્વરથી સજ્જ, ઇંદરજીત સિંહ (નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલ આરોપી નં. ૩) પિસ્તોલ સાથે અને દોષિત ઠરાવાયેલ આરોપી નં. ૬ ગુરશરણ સિંહ ડબલ બેરલ બંદૂકથી સજ્જ, ઘટના સ્થળે આવી પહોંચ્યા. એવું જણાવાયું છે કે તેઓ બધાં લલકારો પાડી રહ્યા હતા અને ગાળાગાળી કરી રહ્યા હતા. તેઓ બધાં આરોપી નં. ૬ ગુરશરણ સિંહના ઘરની બાજુથી આવ્યા હતા. વધુમાં, પી.ડબ્લ્યુ. ૧ હરિ સિંહનું વર્ણન એવું છે કે જ્યારે તેણે પાછળથી જોડાયેલા આ ત્રણ આરોપીઓને આગ્રેય શસ્ત્રો સાથે જોયા, ત્યારે તે પોતાના ઘરમાં ગયો અને ડબલ બેરલ બંદૂક બહાર લાવ્યો. પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીએ આગળ એવું પણ જણાવ્યું છે કે તેણે આરોપી નં. ૧ હરજીત સિંહને મૃતક પર ૪-૫ કરમાના અંતરેથી પોતાના રિવોલ્વરમાંથી ગોળી ચલાવતા જોયો. આરોપી નં. ૬ ગુરશરણ સિંહે પણ પોતાની ડબલ બેરલ બંદૂકમાંથી મૃતક પર ગોળી ચલાવી, જે તેના માથા અને હાથ પર વાગી. ઈજાઓ થતાં મૃતક ધરાશાયી થયો. એવો આક્ષેપ છે કે આરોપી નં. ૧ હરજીત સિંહ અને આરોપી નં. ૬ ગુરશરણ સિંહે તેમના આગ્રેય શસ્ત્રોથી ફરિયાદી પક્ષના સભ્યો તરફ ગોળીબાર

ચાલુ રાખ્યો. ત્યારબાદ એવું જણાવાયું છે કે નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલ આરોપી સતીંદર પાલ સિંહ (અ પ) એ પોતાના આગ્રેય શસ્ત્રથી ગુર્વિંદર સિંહ પી.ડબ્લ્યુ. અને વાગે તેમ કરીને તેના જમણા ઘૂંટણ પર ઈજા પહોંચાડી. ત્યારબાદ હરિ સિંહ (પી.ડબ્લ્યુ. ૧) એ જણાવ્યું કે જ્યારે તેણે પોતાના પુત્ર એવા મૃતકને અને ગુર્વિંદર સિંહ પી.ડબ્લ્યુ. અને આરોપીઓ દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી ગોળીઓથી થયેલી ઈજાઓને કારણે જમીન પર પડી ગયેલા જોયા, ત્યારે તેણે પોતાની ડબલ બેરલ બંદૂકમાંથી ગોળી ચલાવી, જે આરોપી નં. ૧ હરજીત સિંહને વાગી. તેણે જણાવ્યું કે ગોળીબારની આ ઘટનાના પછી આરોપીઓ ઘટના સ્થળે પોતાનો ટ્રેક્ટર છોડી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર સર્જન, ડૉ. હરપાલ કૌર (પીડબ્લ્યુ ૨) ના જણાવ્યા મુજબ, મૃતકના શરીર પર નીચે મુજબની મરણપૂર્વ ઈજાઓ જોવા મળી હતી :-

૧) પેટના ડાબા લંબાર ભાગમાં, ઇલિયાક ક્રેસ્ટ અને ડાબી કોસ્ટલ માર્જિન વચ્ચે મધ્યમાં, મિડ એક્સિલરી લાઇન પર, વ્યાસે ૦.૫ સેમીનું અંદર વળેલા કિનારા ધરાવતું ભેદક-ચીરણાકાર ઘા હતું. ઘા આસપાસ કાળાશ જોવા મળતી હતી. તપાસ કરતાં ઘા પેટની ગુહામાં અંદર સુધી જતું હોવાનું જણાયું.

૨) જમણા લંબાર પ્રદેશમાં પેટ પર, ઇલિયાક ક્રેસ્ટ અને જમણા કોસ્ટલ માર્જિન વચ્ચે મધ્ય ભાગે, મધ્ય એક્સિલરી રેખામાં, વ્યાસે ૦.૭૫

સેમીનું એક છેદિત-ફાટેલું ઘા હતું. તેના કિનારા અંદરની તરફ વળેલા હતા. ઘાના આસપાસ બારૂદના કાળા દાગ જોવા મળ્યા નહોતાં.

૩) જમણા ફોરઆર્મના વેન્ટ્રલ ભાગ પર, કોણીની સાંધ અને કાંડા ની સાંધ વચ્ચે મધ્ય ભાગે, ૦.૫ સે.મી. વ્યાસનું એક ચીરાયેલું ઘા હતું. ઘાના કિનારા અંદર વળેલા હતા અને તપાસ કરતાં તે ઉપરની દિશામાં કોણી તરફ ગયેલું જણાયું. ઘાની આસપાસ દાઝવાના કાળા ચિહ્નો જોવા મળ્યા નહોતા.

૪) માથાની ચામડીના જમણા ભાગ પર ૧.૫ સે.મી. x ૦.૨૫ સે.મી.નું ફાટેલું ઘા, જે માથાની ચામડીની આગળ-પાછળની મધ્યરેખાથી ૩ સે.મી. બાજુએ અને તેની સમાનાંતર આવેલું છે.

વિરછેદન કરતાં નીચેનું ઉપત્વચીય તંતુ ચીરાયેલું હતું અને રક્તસ્રાવના ચિહ્નો દર્શાવતા નીલચક્રા હતાં. નીચે આવેલું ખોપરીનું અસ્થિ અખંડિત હતું. ખોપરી ખોલતા મેનિંજીસ અને મસ્તિષ્ક પદાર્થ સ્વસ્થ હતા.

૧) જમણા કોણીના સાંધા ઉપર પીઠીયા બાજુના બાહ્ય ભાગમાં ૫ સે.મી. x ૨ સે.મી.નું ચીરાયેલું ઘા. તેની નીચેનું ઉપચર્મ ઉતક અને સ્નાયુઓ કપાઈ ગયેલા. તેની નીચે જમણી અલ્નાની ઓલેફેનન પ્રોસેસ કોર્ટેક્સ સુધી કપાઈ ગયેલી હતી.

૨) ડાબા હિપના બાજુના ભાગ પર ૫ સેમી x ૦.૨ સેમી માપની એક ઘસારો ઇજા હાજર હતી.

૩) ડાબા હાથના પાછળના ભાગે ડેલ્ટોઇડ પ્રદેશ ઉપર એકબીજાથી ૨ સેમી.ના અંતરે ૧૨ સેમી. x ૦.૨ સેમી.ની બે સમાંતર ઘસારા જેવી ઇજાઓ, દરેક. નીચેનું ઉપચર્મ ઉતક રક્તસ્રાવથી વાદળી પડેલું હતું. સ્નાયુઓ અને હાડકું સ્વસ્થ હતા.

૪) જમણા હાથની મધ્યમા આંગળીના પૃષ્ઠીય ભાગ પર મધ્યભાગ ઉપર ૧ સે.મી. x ૧ સે.મી. કદનું ઘર્ષણજન્ય ઇજા (મૂળ લખાણ મુજબ), નીચેની સ્નાયુઓ અને અસ્થિ સ્વસ્થ.

શવપરીક્ષણ સર્જનના મત મુજબ પેટ પર થયેલી ઇજા નં. ૧ અને ૨ પરસ્પર સંકળાયેલી હતી. ડૉક્ટરે વધુમાં ૨ સેમી લંબાઈ અને ૦.૨૫ વ્યાસ ધરાવતું એક કાર્ટ્રિજ મલ્યું હતું, જે ઇજા નં. ૩ થી ૭ સેમી અંતરે, જમણા હાથના આગળના ભાગમાં, કોણીની સાંધા અને કાંડા સાંધા વચ્ચેના મધ્યભાગમાં આવેલ સ્નાયુઓમાં ઘૂસાયેલું હતું. જિરહમાં ડૉક્ટરે જણાવ્યું હતું કે ઇજા નં. ૧ થી પેટના ડાબા લંબાર પ્રદેશમાં ૦.૫ સેમી વ્યાસની, અંદર વળેલા કિનારાવાળી, છિદ્રાકાર ફાટેલી ઇજા થઈ હતી. ઇજા નં. ૨ પેટના જમણા લંબાર પ્રદેશમાં છિદ્રાકાર ઇજા હતી, જેના કિનારા અંદર વળેલા હતા અને ઇજા નં. ૩, જમણા હાથના આગળના ભાગમાં આવેલી હતી જ્યાંથી ઘૂસાયેલું કાર્ટ્રિજ કાઢવામાં આવ્યું હતું, તે એક જ ગોળી છોડવાના પરિણામે થઈ હોઈ શકે. તેણીએ એ પણ

સ્વીકાર્યું હતું કે ઇજા નં. ૬ થી ૮ કઠોર સપાટી સાથે ઘસાવાથી શક્ય હતી. શવપરીક્ષણ સર્જન પોતાના મતમાં અત્યંત સ્પષ્ટ હતી કે ઇજા નં. ૪, જે માથા પરની ફાટેલી ઇજા છે, તે અગ્નિચસ્ત્રથી થઈ શકતી નથી, કારણ કે ત્યાં કાળાશ કે દાઝવાના ચિહ્નો નહોતા. ઇજા નં. ૧ થી ૩ એક જ ગોળીથી થઈ શકી હોવાના પોતાના મતને સમર્થન આપવા ડૉક્ટરે જણાવ્યું હતું કે ઇજા નં. ૧ અને ૩ના માપ સમાન હતા અને ઇજા નં. ૧ થી ૩ એક જ રેખામાં હતી અને એક જ ગોળીથી શક્ય હતી.

ફરિયાદ પક્ષે સાક્ષીઓ દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ ૫) ગુરવિંદર સિંહ (પીડબ્લ્યુ ૩) ને કથિત ઘટનામાં થયેલી ઇજાઓના સ્વરૂપનું નિર્ધારણ કરવા, તેમના પર થયેલી હોવાનું આક્ષેપિત ઇજાઓ અંગે તેમનું વૈદકીય પરીક્ષણ પણ કરાવ્યું હતું. દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપીએ કથિત ઘટનામાં ભજવેલ ભાગ પર જ્યારે અમે વિચારણા કરીશું ત્યારે યોગ્ય તબક્કે તે વૈદકીય અહેવાલ અંગે અમે વિચાર કરીશું.

ફરિયાદ પક્ષના કહેવા મુજબ, આરોપી સતીન્દર પાલ સિંહ દ્વારા કરવામાં આવેલ ખુલાસા નિવેદન (આંક પી૪) ના આધારે, આરોપીઓ દ્વારા વપરાયેલ હોવાનું આક્ષેપિત તમામ અગ્નિશસ્ત્રો અને ૧૨ કારતૂસ ગનિયાની થેલીમાં લપેટેલી હાલતમાં આરોપી ઇન્દરજીત સિંહના ટ્યુબવેલની નજીક આવેલા ખેતરમાં પાકના ઢગલા નીચેમાંથી કબજે કરવામાં આવ્યા હતા. કબજો પંચનામું આંક પીયુ/૧ છે. ખુલાસા નિવેદનનું પંચનામું આંક પી૪ અને હથિયારોની

કબજાનું પંચનામું આંક પીયુ/૧ પર સાક્ષી તરીકે ફકીર ચંદ અને વિરસા સિંહના હસ્તાક્ષર છે; બંને પોલીસ આસિસ્ટન્ટ સબ-ઇન્સ્પેક્ટર પદના પોલીસ અધિકારીઓ છે. તપાસ અધિકારી પૂરન સિંહ, પી ડબ્લ્યુ ૯, સ્વીકારે છે કે ખુલાસા અને કબજાના પંચનામા પર કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓના હસ્તાક્ષર નથી. કબજે કરાયેલા અગ્નિશસ્ત્રો અને કારતૂસ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતનો અભિપ્રાય મેળવવા માટે ચંદીગઢ સ્થિત ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાને મોકલવામાં આવ્યા હતા. બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતના અભિપ્રાય મુજબ, પરીક્ષણ માટે મોકલાયેલા ખાલી કારતૂસ કબજે કરાયેલા અગ્નિશસ્ત્રોમાંથી ફાયર કરવામાં આવ્યા હોઈ શકે. ફોરેન્સિક વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાની અહેવાલની નકલ આંક પી-૧ છે.

આરોપી હરજીત સિંહ એ-૧ નો બચાવ, જે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલા તેના નિવેદનમાં સમાવાયેલ છે, નીચે મુજબ છે : તે ઘટનાની તારીખે અને સમયે પોતાની હાજરી સ્વીકારે છે. તે એ પણ સ્વીકારે છે કે તે પોતાનો પરવાનાધારિત રિવોલ્વર સાથે રાખતો હતો. તેના જણાવ્યા મુજબ તે કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનો સભ્ય છે અને આતંકવાદીઓની નિશાનાસૂચીમાં હોવાને કારણે તેને પરવાનાધારિત આગ્રેય શસ્ત્ર રાખવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, જે તે પોતાના સ્વરક્ષણ માટે સામાન્ય રીતે પોતાની પાસે રાખતો હતો. તેના જણાવ્યા મુજબ ઘટનાનું કારણ તે જમીનના ટુકડા સંબંધિત લાંબા સમયથી ચાલતો વિવાદ છે, જેના ઉપર ફરિયાદી પક્ષે પોતાનું લાકડું ઢગલાબંધ રાખ્યું હતું અને તેથી તે રસ્તામાં અવરોધ ઊભો થયો હતો, જે આરોપી પક્ષના મકાનો સુધી

જતો હતો. તે જમીનના ટુકડા ઉપરના વિવાદનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે કહે છે કે તે પંચાયતનો સભ્ય છે અને સહ-આરોપીઓ સાથે મળીને તેણે ગ્રામ પંચાયત સમક્ષ એવી વિનંતી કરી હતી કે ગામમાંથી તેમના મકાનો સુધી પહોંચવા માટેનો રસ્તો ઈંટો પાથરીને મજબૂત કરવામાં આવે, કારણ કે વરસાદી ઋતુમાં તેમાં પાણી ભરાઈ જાય છે. હરી સિંહ પી.ડબલ્યુ. ૧ અને તેમના સંબંધીઓ, જેમાં તેનો પુત્ર અને મૃતક હરજિન્દર સિંહનો સમાવેશ થાય છે, આવા પગલાનો વિરોધ કરતા હતા, કારણ કે તેઓ ગામની સામાન્ય જમીનના તે ભાગ પર ગેરકાયદેસર કબજો જમાવા માંગતા હતા. પંચાયતે હરી સિંહ (પી.ડબલ્યુ. ૧) અને તેના કુટુંબના સભ્યોનો સંપર્ક કર્યો હતો, પરંતુ તેઓ પોતાના વલણ પર અડગ રહ્યા. સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૪માં રસ્તાની હદનિશ્ચિતી માટે નાયબ તહસીલદાર સમક્ષ એક અરજી કરવામાં આવી હતી. મહેસૂલ વિભાગ અને પંચાયતના કર્મચારીઓ ૨૨-૨-૧૯૯૪ના રોજ સ્થળ પર આવ્યા હતા અને માપણી કરી હતી. કાનૂંગોએ તૈયાર કરેલી કાર્યવાહી પર હરી સિંહ (પી.ડબલ્યુ. ૧) ને સહી કરવા કહેવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તેણે સહી કરવાનું ઇનકાર કર્યો હતો. ગામલોકોએ રસ્તા પર માટી નાંખીને તેનો સ્તર ઊંચો કર્યો હતો જેથી તેમાં ઈંટો પાથરી શકાય. મૃતક હરજિન્દર સિંહે પેપમેન્ટ પર લાકડાના કેટલાક થાંભલા મૂકી દીધા હતા, જેને રસ્તાનો સ્તર ઊંચો કરવામાં આવે તે પહેલાં પંચાયતે હટાવી દીધા હતા. ૧૪-૧૦-૧૯૯૪ના રોજ મૃતક અને તેના સંબંધીઓએ પેપમેન્ટ પરથી માટી દૂર કરી હતી. પંચાયત અને ગામના પ્રતિષ્ઠિત સભ્યોએ તેમને આવું કરવાથી વિરત રહેવા વિનંતી કરી હતી.

૧૫-૧૦-૧૯૯૪ના રોજ મૃતકે લાકડાના થાંભલા ટ્રેક્ટર પર લાવી પાથરણા પર મૂકી દીધા. તરાસેમ સિંહ (મૃત આરોપી) અને વરિંદરજિત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી એરએ વાંધો ઉઠાવ્યો, કારણ કે તેથી તેમના મકાનો તરફના માર્ગમાં અવરોધ થતો હતો. ત્યારબાદ મૃતક, જેની સાથે ગુરવિંદર સિંહ પી ડબ્લ્યુ ૩ હતો, તેણે જાહેર કર્યું કે તેઓ કોઈને પણ ગલી પાથરવા દેશે નહીં. મૃતક પાસે ડબલ બેરલ બંદૂક હતી અને ગુરવિંદર સિંહ પી ડબ્લ્યુ ૩ પાસે ભાલો હતો. આરોપી હરજીત સિંહના કહેવા મુજબ, ઝઘડાનો અવાજ (રૌલા) સંભળાતા તે પોતાના નજીકના મકાનમાંથી ઘટનાસ્થળે આવ્યો હતો. મૃતક અને ગુરવિંદર સિંહ પી ડબ્લ્યુ ૩એ આરોપી તરાસેમ સિંહ અને વિક્કી પર હુમલો કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. ત્યારબાદ આરોપી હરજીત સિંહે મૃતકને રસ્તા પર લાકડાના થાંભલા મૂકી ઝઘડો ન ઊભો કરવા વિનંતી કરી. તે પછી મૃતકે હરજીત સિંહ, જે ગ્રામ પંચાયતનો સભ્ય હતો, તેને ઝઘડાનું મૂળ કારણ ગણાવ્યો અને ગલીનો સ્તર ઊંચો કરવામાં તેની મુખ્ય ભૂમિકા રહી હોવાનો આક્ષેપ કર્યો. તેથી ક્રોધિત થયેલા મૃતકે હરજીત સિંહ પર બે ગોળીઓ ચલાવી, જે તેને વાગી. તેઓ તેને મારવા માટે તેની તરફ વધુ આગળ વધતા હતા. હરજીત સિંહના કહેવા મુજબ, એ સમયે તેણે પોતાની બચાવમાં પોતાની પાસે રહેલા રિવોલ્વરમાંથી ગોળીબાર કર્યો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે આરોપી ગુરશરણ સિંહ પણ રૌલા સાંભળી ઘટનાસ્થળે આવી પહોંચ્યો હતો. ત્યારબાદ તેણે હરજીત સિંહને બચાવવા હસ્તક્ષેપ કર્યો અને તે પ્રક્રિયામાં પી ડબ્લ્યુ ૩ ગુરવિંદર સિંહ દ્વારા તેના ઉપર પણ હુમલો કરવામાં આવ્યો. હરજીત સિંહના કહેવા મુજબ, મૃતકના અગ્નિશસ્ત્રમાંથી

છૂટેલી ગોળી વાગતાં તેને ગંભીર ઈજા પહોંચી હતી અને તેને સિવિલ હોસ્પિટલ, અમૃતસર ખાતે લઈ જવામાં આવ્યો હતો. તે ૨૪-૧૦-૧૯૯૪ સુધી અંદરખાનાના દર્દી તરીકે દાખલ રહ્યો. પોલીસ દ્વારા તેનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું, જેમાં તેણે ઘટનાનો પોતાનો વર્ણન આપ્યો, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષના સભ્યો વિરુદ્ધ પોલીસે કોઈ તપાસ કરી નહોતી.

આથી આરોપી નં. ૧ હરજિત સિંહનો અભિપ્રાય એવો છે કે, કારણ કે તેનું મકાન ઘટના સ્થળની નજીક હતું, તે ગડબડના અવાજથી આકર્ષાઈ ત્યાં ગયો હતો. તે પોતાનું પરવાનાધારિત રિવોલ્વર સાથે રાખતો હતો, જે તે કોમ્યુનિટી પાર્ટીનો સભ્ય હોવાને કારણે અને આતંકવાદીઓની નિશાનદાર યાદીમાં હોવાને કારણે હંમેશા સાથે રાખતો હતો. જ્યારે મૃતકે તેના પર ગોળી ચલાવી અને તેને ઈજા પહોંચાડી, ત્યારે તેણે પોતાની વ્યક્તિના ખાનગી બચાવના અધિકારનો ઉપયોગ કરતાં તેની સામે પ્રતિવાદરૂપે ગોળી ચલાવી હતી. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવે છે કે તે સમયે હરિ સિંહ પી.ડબલ્યુ. ૧, દર્શન સિંહ પી.ડબલ્યુ. ૫ અને અજિત સિંહ હાજર નહોતા અને તેમને ઘટનાના પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ તરીકે ખોટી રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

હરજીત સિંહ (એ-૧) વિરુદ્ધનો કેસ

અમે પ્રથમ વિચારણા માટે હરજિંદર સિંહ (એ૧) નો કેસ હાથ ધરીએ છીએ.

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી યુ. આર. લલિતે અનેક આધારો પર આરોપી (એ-૧) ની દોષસિદ્ધિને પડકારેલી છે. તેમની દ્વારા રજૂ કરાયેલા કેટલાક આધારો અન્ય બે સહ-આરોપીઓ, એટલે કે વરિદરજિત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨) અને ગુરશરણ સિંહ (એ-૬), ની દોષસિદ્ધિને પડકારવા માટે પણ સામાન્ય છે. તેઓ રજૂ કરે છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસવામાં આવેલા કથિત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓ દ્વારા જે રીતે સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, તે મુજબ મૃતકના મૃત્યુનું પરિણામ લાવનાર ઘટના બે ભાગોમાં બની હતી. ઘટનાના પ્રથમ ભાગમાં, કૃપાણથી સજ્જ સહ-આરોપી વરિદરજિત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨), ગંધાળીથી સજ્જ અજૈબ સિંહ (એ-૪) અને ડાંગથી સજ્જ તરસેમ સિંહ (જેની નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહી દરમિયાન મૃત્યુ પામ્યા હતા) ટ્રેક્ટર પર આવ્યા હતા. રજૂઆત એવી છે કે આ ત્રણ સહ-આરોપીઓ કદાચ ટ્રેક્ટર પર સાથે નીકળ્યા હશે, પરંતુ તે પુરાવા તથા તેમના અનુગામી કૃત્યો પરથી તેઓની મૃતકની હત્યા કરવાની સામાન્ય મનશા હતી એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો શક્ય નથી. તેઓ સાથે કોઈ આગ્રેય શસ્ત્રો લઈ આવ્યા નહોતા. તેઓ સ્થળ તરફ માત્ર એટલા માટે ગયા હતા કે મૃતકે જમીનના તે ભાગ પર, જ્યાં તેણે પોતાનું લાકડું ઢગલામાં મૂક્યું હતું, પોતાના હકનો આગ્રહ હઠપૂર્વક જાળવી રાખ્યો હતો. વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરે છે કે અન્ય ત્રણ આરોપીઓ, એટલે કે હરજીત સિંહ (એ-૧), ઈન્દરજિત સિંહ (એ-૩) અને અજૈબ સિંહ (એ-૪), રૌલા અથવા ઝઘડાના અવાજ તરીકે વર્ણવાયેલ ગડબડનો અવાજ સાંભળ્યા પછી સ્થળ પર ગયા હતા. પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યો ઘટના સ્થળે દોડી ગયા, જ્યાં પ્રથમ પક્ષના સભ્યો ટ્રેક્ટર

પર પહોંચી ચૂક્યા પછી મૃતક અને ગુરવિંદર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૩) સાથે પહેલેથી જ અથડામણમાં ઊતર્યા હતા, તે પરથી મૃતકની હત્યા કરવાની તેમની તરફથી સામાન્ય મનશા હતી એવું પ્રગટ થતું નથી.

મૃતકના ભાઈ હરિ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧) ની ઊલટતપાસમાંક્ષણમાંથી અમારી સમક્ષ આ બાબત દર્શાવવામાં આવી છે કે ઘટનાસ્થળ તરફ દોડી આવેલા બીજા પક્ષના સભ્યો દ્વારા લલકારો આપવામાં આવ્યા હોવાનો વર્ણન, સાક્ષાત્ દ્રષ્ટા સાક્ષીઓએ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ સમક્ષ આપેલા તેમના નિવેદનમાં કરેલા વર્ણન કરતાં મહત્વપૂર્ણ સુધારો છે. હરિ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧) ની ઊલટતપાસમાંક્ષણનો ભાગ વાંચતાં આ બાબત દર્શાવવામાં આવી છે કે હરિ સિંહે સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે પોતાની જ બંદૂક બહાર કાઢી હતી અને આત્મરક્ષામાં ગોળી ચલાવી હતી. હરજીત સિંહ (એ-૧) ના ઇજા અહેવાલમાંથી આ બાબત દર્શાવવામાં આવી છે કે તેને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચી હતી અને તેને દવાખાનામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેની સ્થિતિ ગંભીર હતી. આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) તરફથી વિદ્વાન વકીલે તેની આત્મરક્ષાની દલીલ નકારી કાઢવા બદલ વડી અદાલતના તર્કની કડક ટીકા કરી હતી. વડી અદાલતે આરોપી (એ-૧) ના ઇજા અહેવાલના આધારે એવો અનુમાન કાઢ્યો હતો કે તેના પગમાં ગંભીર ઇજાઓ થઈ હોવાથી તે આત્મરક્ષામાં ગોળી ચલાવી શક્યો ન હોત. આરોપી તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ઉપરોક્ત તર્ક તથા આરોપી (એ-૧) ની બચાવ દલીલ નકારવા માટે વડી અદાલતે પહોંચેલા નિષ્કર્ષને પડકારે છે. તેઓ રજૂ કરે છે કે આ કેસમાં તપાસ

અધિકારીએ કરેલી તપાસ પક્ષપાતપૂર્ણ, એકતરફી હતી અને ફરિયાદીઓને લાભ થાય તેવી હતી. પોતાની ઊલટતપાસમાંક્ષણમાં તપાસ અધિકારી પૂરન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૯) સ્વીકારે છે કે તેને જાણ થઈ હતી કે એ જ ઘટનામાં આરોપી હરજીત સિંહ (એ ૧) ને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચી હતી અને સહ-આરોપી વરિન્દરજીત સિંહ તથા ગુરશરણ સિંહને પણ ઇજાઓ પહોંચી હતી, તેમ છતાં ઉપરોક્ત આરોપી પક્ષના સભ્યોને આ ઇજાઓ કેવી રીતે પહોંચી તેની તેણે કોઈ તપાસ કરી નહોતી.

આરોપી તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ દલીલ કરે છે કે જે ઘટનામાં બે પક્ષો અથડાયા હતા અને એકબીજા પર ગોળીબારી તથા હુમલાના આક્ષેપો હતા, તેવી સ્થિતિમાં ફરિયાદ પક્ષનું કર્તવ્ય હતું કે તેણે આરોપી પક્ષના સભ્યોને થયેલી ઇજાઓનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરવું જોઈએ હતું. આરોપી પક્ષના સભ્યોને થયેલી ઇજાઓનું સ્પષ્ટીકરણ ન કરવું એ દર્શાવે છે કે ફરિયાદ પક્ષ ઘટનાનો સંપૂર્ણ અને સત્ય વર્ણન લઈને આવ્યું નથી. તેણે ગુનાની ઉત્પત્તિ દબાવી દીધી છે. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે હરિ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧), જે મૃતકના પિતા છે અને તેના નજીકના સ્વજન છે, તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રત્યક્ષદર્શી વર્ણન પર તેમના વર્ણનને કોઈ સ્વતંત્ર પુષ્ટિ ન હોય તેવી સ્થિતિમાં વિશ્વાસ મૂકવો જોઈએ નહીં. ઘટના ગામમાં દિવસના સમયે બની હતી અને તેને અનેક સ્વતંત્ર સાક્ષીઓએ જોઈ હોવી જોઈએ, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષે તેમાંથી એકપણની તપાસ કરી નથી. તેઓ રજૂ કરે છે કે હરિ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧) તરફથી શક્ય તેટલા આરોપી પક્ષના કુટુંબના સભ્યોને આ કેસમાં ગૂંથવાનો

સ્પષ્ટ પ્રયત્ન થયો છે. ઘટનામાં કોઈ પ્રગટ ભૂમિકા ભજવી ન હોય એવા અન્ય સહ-આરોપીઓને સંડોવવા માટે, અદાલતમાં આપેલા નિવેદનમાં તેમણે એક મહત્વપૂર્ણ સુધારો કરીને એમ આક્ષેપિત કર્યું હતું કે બંને પક્ષોના સભ્યો (ક્રમ સં. ૧ અને ૨) લલકારો પોકારી રહ્યા હતા, જે તેમની સામાન્ય મનસા દર્શાવે છે. વધુમાં એ પણ સૂચવવામાં આવે છે કે આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) ને આગ્રેય શસ્ત્રોથી થયેલી ગંભીર ઇજાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે હરિ સિંહ (પીડબલ્યુ-૧) દ્વારા પછીથી વિચારેલી વાત તરીકે ખોટો બહાનો લેવામાં આવ્યો છે કે પોતાના પુત્ર હરજિંદર સિંહ (મૃતક) ને બચાવવા માટે હરિ સિંહ (પીડબલ્યુ-૧) એ પોતાની બંદૂક કાઢીને આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) પર ગોળી ચલાવવી પડી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે હરિ સિંહ (પીડબલ્યુ-૧) નું આ વર્ણન કૃત્રિમ છે અને આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) ને થયેલી ગંભીર આગ્રેય શસ્ત્રજન્ય ઇજાઓનું કોઈક રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટેનો તેમનો નબળો પ્રયાસ માત્ર છે. પોતાના દ્વારા ગોળીબારી કરવામાં આવી હતી તે હકીકત તેમણે પોલીસ સમક્ષ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ આપેલા નિવેદનમાં કહી નહોતી. અદાલતમાં હરિ સિંહ (પીડબલ્યુ-૧) ના નિવેદનનો સંબંધિત ભાગ આ મુજબ છે :-

મેં મારી બંદૂકમાંથી બે વખત ગોળી ચલાવી હતી. બંને ગોળીઓ હરજીત સિંહને વાગી હોઈ શકે. પરંતુ મેં પોલીસ સમક્ષ મારા નિવેદન આંક પી. એ. માં એવું જણાવ્યું ન હતું કે મારી કોઈ ગોળી હરજીત સિંહને વાગી હતી.

મેં મારા નિવેદનમાં એવું જણાવ્યું ન હતું કે હરજીત સિંહને મારી ગોળીથી ઈજા પહોંચી હતી.

હરી સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧) ના નિવેદનમાં રહેલી ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓ, સુધારાઓ અને છૂટછાટોના આધારે, આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરે છે કે આરોપીની ખાનગી બચાવની દલીલ અદાલતે સ્વીકારવી જોઈએ. કરવામાં આવેલ રજૂઆત એવી છે કે આરોપી (એ-૧)ને ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી હતી. તબીબી અહેવાલ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે તેને થયેલી ઈજાઓ આગ્રેય શસ્ત્રથી થયેલી હતી. અદાલતમાં હરી સિંહ પ્રથમ વખત આપેલું એ નિવેદન કે આરોપી (એ-૧)ને થયેલી ઈજાઓ તેની બંદૂકમાંથી છોડાયેલા ગોળીબારથી થઈ હતી, તે પછીનો વિચાર છે અને તેથી તેના પર વિશ્વાસ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે હરજીત સિંહ (એ-૧), જેને મૃતક તરફથી આગ્રેય શસ્ત્રની ગોળી વાગી હતી, તેને પોતાના શરીરના ખાનગી બચાવના અધિકારનો ઉપયોગ કરતાં ગોળીબાર શરૂ કરવો પડ્યો હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતના એ તર્કમાં ત્રુટી છે કે આરોપી (એ-૧)ને પગમાં ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી હોવાને કારણે તે આત્મબચાવમાં પરત ગોળીબાર કરી શક્યો ન હોત અને તેથી તેની વાત અવિશ્વસનીય ગણવી જોઈએ. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે સ્વીકારેલી સ્થિતિ એવી છે કે આરોપી (એ-૧)ને શરીરના કોઈ જીવનાવશ્યક અંગ પર ઈજા થઈ ન હતી. તબીબી અભિપ્રાય એવો નથી કે પગમાં આગ્રેય શસ્ત્રની ઈજાઓ થવાને કારણે તે બેભાન થઈ ગયો હોત. જો એવું હોય, તો પગમાં ગોળીની

ઈજાઓ મળ્યા પછી પણ તે પોતાને બચાવવા માટે પરત ગોળીબાર કરી શક્યો હોત.

અમે સંબંધિત પુરાવા તથા આરોપી (એ-૧) ની તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું અત્યંત સાવચેતીપૂર્વક મૂલવણ કર્યું છે. અમારા મત અનુસાર, ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં ખામીઓ હોવા છતાં, અન્ય કારણોને લીધે આત્મરક્ષાનો દાવો આરોપી (એ-૧) ને ઉપલબ્ધ નથી. નોંધપાત્ર દસ્તાવેજી સામગ્રી પર એવું કંઈ નથી કે જેથી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓની આ આવૃત્તિ પર અવિશ્વાસ કરવામાં આવે કે પ્રથમ પક્ષના સભ્ય તરીકે ત્રણ આરોપીઓ ઘાતક હથિયારોથી સજ્જ થઈ ટ્રેક્ટર પર આવ્યા હતા અને મૃતકને, જે જમીનના તે ટુકડા પર પોતાનો હક દાવો કરી રહ્યો હતો જ્યાં તેણે પોતાનો લાકડાનો જથ્થો મૂકી રાખ્યો હતો, પડકાર્યો હતો. તેથી, પ્રથમ પક્ષને મૃતક વિરુદ્ધ ગંભીર ફરિયાદ હતી. આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) પંચાયતનો સભ્ય હતો અને તેના પોતાના બચાવના વર્ણન મુજબ, મૃતક દ્વારા કરાયેલા અતિક્રમણમાંથી જમીન ખાલી કરાવવા માટે તે પંચાયત તથા આવક સત્તાધિકારીઓ મારફતે પ્રયત્નો કરી રહ્યો હતો, જેથી તેમના મકાનો તરફ જતો માર્ગ અવરોધરહિત રહે. તેની આવૃત્તિ એવી છે કે સ્થળ પર પહેલેથી પહોંચેલા આરોપીઓ અને મૃતક વચ્ચેના ઝઘડાના હોબાળા તરફ તેનું ધ્યાન ગયું. તે સ્વીકારે છે કે રૌલા અથવા હંગામો સાંભળતાં તે પોતાનો રિવોલ્વર લઈને સ્થળ પર ગયો હતો. પંચાયતના સભ્ય તરીકે, અન્ય આરોપીઓ સાથે, તે ઈચ્છતો હતો કે આરોપીઓના મકાનો સુધી અવરજવર માટે અતિક્રમિત જમીન ખાલી

કરાવવામાં આવે. તેના હાથમાં રિવોલ્વર લઈને તે સ્થળ તરફ દોડી જવાનું વર્તન સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે તે પોતાના પહેલા ટ્રેક્ટર ઉપર હથિયારો સાથે સ્થળે પહોંચેલા અન્ય ત્રણ સહઆરોપીઓને મદદ કરવા ત્યાં ગયો હતો. આ રીતે, આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) સ્થળે અગાઉ ટ્રેક્ટર પર પહોંચેલા ત્રણ આરોપીઓ સાથે જોડાયો હતો. તેથી, તે આક્રમક પક્ષના સભ્યોમાંનો એક હતો અને પોતાનો રિવોલ્વર લઈને સ્થળ પર અન્ય સાથે જોડાયો હતો. તે પોતે જ આક્રમણકારોમાંનો એક હોવાથી આત્મરક્ષાનો કોઈ હક દાવો કરી શકતો નથી. તે આતંકવાદીઓની હિટ લિસ્ટમાં હોવાથી હંમેશા પોતાનું લાયસન્સવાળું હથિયાર રાખતો હતો એવો તેનો દાવો, રિવોલ્વર લઈને સ્થળ તરફ દોડી જવાના તેના વર્તનનું સંતોષકારક સમજૂતી આપતો નથી. બચાવપક્ષની આ આવૃત્તિ સ્વીકારીએ કે મૃતકે આરોપી (એ-૧) પર ગોળી ચલાવી અને તેની પગમાં ગંભીર ઈજા પહોંચાડી, તો એવું કહી શકાય કે તે મૃતક દ્વારા તેના પોતાના ખાનગી બચાવના અધિકારનો ઉપયોગ કરતાં કરાયેલ કૃત્ય હતું. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, જો મૃતકે પ્રથમ ગોળી આરોપી (એ-૧) પર ચલાવી હોય, જ્યારે ઉત્તરોક્ત આરોપી રિવોલ્વર લઈને સ્થળે આવ્યો હતો, તો ખાનગી બચાવનો અધિકાર મૃતકને ઉપલબ્ધ હતો, આરોપીને નહીં.

આરોપી (એ-૧) અને એ જ ઘટનામાં અન્ય સહઆરોપીઓને થયેલ ઈજાઓના કારણરૂપ બનેલા તથ્યોની તપાસ ન કરવા બાબતે તપાસ અધિકારી તરફથી ગંભીર ચૂક રહી હતી, તે હકીકતને બહુ મહત્વ આપી શકાય તેમ નથી. આરોપીઓની તરફેણી એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે તેમણે મૃતક પક્ષના સભ્યો

વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિ-ફરિયાદ અથવા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાવ્યો નહોતો. તે માટે કોઈ સમજૂતી આપવામાં આવી નથી. ભલે આરોપી (એ-૧) હોસ્પિટલમાં દાખલ થયો હોય, તેમ છતાં તેને અથવા અન્ય સહઆરોપીઓને મૃતક પક્ષના સભ્યો દ્વારા ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનો અહેવાલ નોંધાવવામાં કોઈ અવરોધ નહોતો. તેથી, સ્વ-રક્ષાનો બચાવ સ્પષ્ટપણે પાછળથી ઘડી કાઢેલી વાર્તા છે. આરોપી (એ-૧)ને ઘટનામાં આગ્રેયાસ્ત્રથી ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી હતી અને તે ઘટનાસ્થળે પોતાની હાજરી તથા ઘટનામાં પોતાની ભાગીદારીનો સંભવતઃ ઈનકાર કરી શક્યો હોત તેમ નથી. તેથી આરોપી (એ-૧)એ સ્વ-રક્ષાનો ખોટો બચાવ ઉપસ્થિત કર્યો છે, જે ઉપરોક્ત કારણોસર અમને સ્વીકાર્ય લાગતો નથી. તેથી, મૃતકનું મરણ નિપજાવવા બદલ આરોપી હરજિત સિંહ (એ-૧)ની ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ થયેલ દોષિત ઠરાવણી યથાવત્ રાખવા યોગ્ય છે.

હવે અમે દોષિત ઠરાવાયેલા આરોપી પરિદરજિત સિંહ ઉપનામ વિક્કી (એ-૨) અને ગુરશરણ સિંહ (એ-૬) ના કેસો વિચારણા માટે હાથ ધરીશું.

આરોપી પરિદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨) વિરુદ્ધનો કેસ.

પ્રત્યક્ષદર્શીની વર્ણન મુજબ, આરોપી પરિદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨) પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય હતો, જે કિર્પાન સાથે ટ્રેક્ટર પર ઘટનાસ્થળે ગયો હતો.

વિદ્વાન વકીલ સૌપ્રથમ રજૂ કરે છે કે પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય રહેલો આરોપી (એ-૨) ને, સહ-આરોપી હરજીત સિંહે મૃતક પર ગોળી ચલાવી તેની હત્યા કરી હોવા છતાં, તેના સાથે સામાન્ય આશય આક્ષેપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ની મદદથી દોષિત ઠરાવી શકાય તેમ નહોતો. એમ રજૂ કરવામાં આવે છે કે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે મૃતકનું મૃત્યુ આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) દ્વારા થયેલી આગ્રેય અસ્ત્રની ઇજાઓથી થયું હતું. તબીબી પુરાવા પણ આ વર્ણનને સમર્થન આપે છે કે ઇજા નં. ૧, ૨ અને ૩ એક જ ગોળીથી થઈ શકી હોત. મૃતકના મરણોત્તર અહેવાલ મુજબ પ્રવેશ-જખમ અને નિષ્ક્રમણ-જખમ હતા તથા આગળના હાથમાં એક ઊંડી ઇજા હતી, જેમાંથી પેશીઓમાં ફસાયેલો કાર્ટ્રિજ બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો. શવપરીક્ષણ સર્જનના મતે, રિવોલ્વરની એક ગોળીથી આ ત્રણેય ઇજાઓ થઈ શકી હોત. બાકીની ત્રણ ઇજાઓમાંથી, જેમાં એક મૃતકના માથા પર થયેલી હોવાનું કહેવાય છે, આગ્રેય અસ્ત્રની ઇજા હોવાનું જણાયું નહોતું. દલીલ કરવામાં આવે છે કે આરોપી (એ-૨) પાસે માત્ર કિર્પાણ હતી અને તે ટ્રેક્ટર પર આવેલા પ્રથમ પક્ષનો સભ્ય હતો. આ આરોપી તથા તેના સાથે ટ્રેક્ટર પર આવેલા અન્ય બે સહ-આરોપીઓએ એવી અપેક્ષા રાખી શકી હોત નહીં કે રૌલા કે હોબાળો સાંભળતા જ આરોપી (એ-૧) રિવોલ્વર સાથે ઘટનાસ્થળે આવી પહોંચશે અને મૃતક પર ગોળી ચલાવશે. જો ટ્રેક્ટર પર આવેલા ત્રણ આરોપીઓએ સ્થળે પહોંચી ફરીયાદી પક્ષના સભ્યોને ઇજાઓ પહોંચાડી હોય તે આધારે કોઈ સામાન્ય આશય આક્ષેપવો હોય, તો વધુમાં વધુ એટલું જ દર્શાવે છે કે વિવાદિત જમીન પર

ગેરકાયદે કબજો કરવા અને તેના હઠીલા વલણ બદલ મૃતકને પાઠ ભણાવવા માટે તેને ઇજાઓ પહોંચાડવાનો તેમનો સામાન્ય આશય હતો. પ્રથમ પક્ષના સભ્યોએ ફક્ત ફરીયાદી પક્ષના સભ્યોને સાધારણ અને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચાડેલી હતી. તેમણે મૃતકના શરીરના કોઈ જ મહત્વપૂર્ણ અંગ પર કોઈ ગંભીર ઇજા પહોંચાડેલી નહોતી. મૃતકના મૃત્યુનું કારણ ટ્રેક્ટર પર સૌપ્રથમ આવેલ આ ત્રણ આરોપીઓ પૈકી કોઈએ પહોંચાડેલી ઇજાઓ ન હતું. આ પરિસ્થિતિઓમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ની મદદથી, બીજા પક્ષનો સભ્ય રહેલો અને પ્રથમ આરોપી પક્ષ આવી પહોંચ્યા પછી થોડોક સમય બાદ ઘટનાસ્થળે આવેલ આરોપી (એ-૧) દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી પ્રાણઘાતક આગ્રેય અસ્ત્રની ગોળી માટે આરોપી (એ-૨) ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠરાવી શકાય તેમ નહોતો.

નોંધાયેલ પુરાવાના પ્રકાશમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અંગે અમે વિચારી-વિમર્શપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી અમને જણાય છે કે આરોપી (એ-૨) તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોમાં પૂરતું બળ છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, કારણ કે આરોપી (એ-૨) ટ્રેક્ટર પર આવી હતી તે આરોપીઓની પ્રથમ ટોળીના સભ્ય હતો, તેથી પછીના સમયે પોતાનો રિવોલ્વર લઈને પ્રથમ ટોળીમાં જોડાયેલા આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) સાથે તેની સામાન્ય મનશા ગણાવી શકાય નહીં. ઉપર પહેલેથી જ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રથમ અને બીજી ટોળીના બધા આરોપીઓ લલકારો પાડી રહ્યા હતા અને ગુરશરણ સિંહના ઘરમાંથી બહાર આવ્યા હતા. આ

આક્ષેપ હરી સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧) દ્વારા પોલીસ સમક્ષ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ આપેલા તેના નિવેદનની સરખામણીમાં કરવામાં આવેલ મહત્વપૂર્ણ સુધારો હોવાનું માનવામાં આવ્યું છે, જેમાં લલકારાઓ અંગેના તેના આ વર્ણનનો સંપૂર્ણ અભાવ છે. તેથી, નોંધાયેલ પુરાવાથી એવું દર્શાવું નથી કે આરોપી વરિંદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨)ને મૃતકની હત્યા કરવાની બાબતમાં આરોપી હરજીત સિંહ (એ-૧) સાથે કોઈ સામાન્ય મનશા હતી. તેથી, નીચલી અદાલત અને વડી અદાલત દ્વારા આરોપી વરિંદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી (એ-૨)ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૪ હેઠળના ગુનામાં દોષિત ઠેરવવામાં તેઓ યોગ્ય હતા એવું કહી શકાય નહીં. તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૪ હેઠળ આરોપી (એ-૨)ની દોષિતતા રદ કરવામાં આવે છે અને તે ઉપરોક્ત આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો પામે છે.

હવે અમારે વિચારવું છે કે આરોપી (એ-૨)ની દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૭, ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૬ ને કલમ ૩૪ સાથે વાંચતાં થયેલી દોષિત ઠેરવણી ટકાઉ છે કે નહીં.

આરોપી વરિંદરજીત સિંહ ઉર્ફે વિક્કી સામે, હરી સિંહ, પી.ડબ્લ્યુ. ૧ એ જણાવ્યું છે કે આરોપી વિક્કીએ મૃતકને કિરપાણનો ઘા કર્યો હતો, જે તેના જમણા કોણ પર વાગ્યો હતો. ત્યારબાદ, એવો આક્ષેપ છે કે તેણે દર્શન સિંહ પી.ડબ્લ્યુ. ૫ ના પગ પર કિરપાણનો ઘા કર્યો હતો. જિરહ દરમિયાન સાક્ષી

સ્વીકારે છે કે વિક્કી સામેનો આ આક્ષેપ કે તેણે અજીત સિંહના ડાબા પગ પર પણ કિરપાણના બે ઘા કર્યા હતા, તે બાબત તેણે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં પોલીસને કહી નહોતી. અજીત સિંહની તપાસ કરવામાં આવી નથી.

અન્ય પ્રત્યક્ષદર્શી પી.ડબ્લ્યુ. ૩ ગુરવિંદર સિંહ, વિક્કી પ્રથમ પક્ષ સાથે ફરિયાદ લઈને આવ્યો હતો એમ જણાવવામાં પી.ડબ્લ્યુ. ૧ ના નિવેદનને સમર્થન આપે છે. ઘટનામાં વિક્કી દ્વારા ભજવવામાં આવેલ કથિત ભૂમિકાના સંદર્ભમાં, આ સાક્ષી કહે છે કે મૃત્યુ પામનારને તેની જમણી કોણીએ વિક્કીએ ફરિયાદનો ઘા માર્યો હતો, પરંતુ તે સ્વીકારે છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં તેણે આ બાબત પોલીસને જણાવી નહોતી. તે વધુમાં એ પણ સ્વીકારે છે કે તેને ઈજા કેવી રીતે પહોંચી તે અંગે તેણે ગામમાં કોઈને કંઈ કહ્યું નહોતું. પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓની જરૂર દરમિયાન અને કલમ ૩૧૩ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં આરોપી વિક્કીએ લીધેલા બચાવ અનુસાર, તે ઘટના સ્થળે હાજર હતો. તે કહે છે કે આરોપી નં. ૧ હરજીત સિંહે પોતાના બચાવમાં મૃત્યુ પામનાર પર ગોળી ચલાવી હતી.

અમે મૃત્યુપરીક્ષણ અહેવાલનો તે સંબંધિત ભાગ અગાઉથી જ અવતરીત કર્યો છે, જેમાં મૃતકને થયેલી મૃત્યુપૂર્વ ઈજાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. અમે એ પણ નોંધ્યું છે કે વૈદ્યકીય અભિપ્રાય મુજબ ઈજા નં. ૧, ૨ અને ૩ રિવોલ્વરમાંથી એક જ ફાયર થવાથી થઈ શકી હોત. મૃતકના શરીર પર જોવા

મળેલી અન્ય ઇજાઓ ઇજા નં. ૪ થી ૮ છે. ઇજા નં. ૬, ૭ અને ૮ ઘસરકાની ઇજાઓ છે. ઇજા નં. ૪ ફાટેલી ઇજા છે. માત્ર ઇજા નં. ૫, જે 'રાઈટ એલ્બો જોઈન્ટ ડોર્સલ લેટરલ' ઉપર ૫ સેમી. x ૨ સેમી.ની કાપેલી ઇજા છે, તે કિરપાણથી, જે એક તીખી ધારવાળું હથિયાર છે, થઈ શકી હોત. આ ઇજા શરીરના કોઈ જીવનાવશ્યક ભાગ પર નહોતી અને પ્રકૃતિના સામાન્ય પ્રવાહમાં મૃત્યુ નિપજાવવા માટે પૂરતી નહોતી. દર્શન સિંહ પીડબલ્યુ ૫ અંગે જેટલું સંબંધિત છે, તેને એ યાદ નથી કે તેને ઇજાઓ કોણે પહોંચાડી હતી. ડૉ. વરિંદરજીત સિંહ પીડબલ્યુ ૭ દ્વારા પરીક્ષણ સમયે તૈયાર થયેલા ઇજા અહેવાલમાં તેના શરીર પર જોવા મળેલી ત્રણ ઇજાઓ, જેમાં ચૂટ અને ઘસરકાની ઇજાઓનો સમાવેશ થાય છે, સંભાવના છે કે કોઈ ભોંથરી વસ્તુના ઉપયોગથી થઈ હોય. દર્શન સિંહના શરીર પર જોવા મળેલી માત્ર ઇજા નં. ૩ જ ૩.૫ x ૧ સેમી.ની, પેશી સુધી ઊંડી, જમણા ઘૂંટણના આગળના આંતરિક સપાટી પર આવેલી કાપેલી ઇજા છે, જે એકલી જ કિરપાણ જેવા તીખી ધારવાળા હથિયારથી થઈ શકી હોત. ગુરશરણ સિંહ પીડબલ્યુ ૩એ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે તેને થયેલી આગ્રેય હથિયારની ઇજાઓ કોણે પહોંચાડી તે અંગે તેને જાણ નથી. ડૉ. કે. કે. શર્મા, જેમણે તેનું વૈધકીય પરીક્ષણ કર્યું હતું, તેઓ એક્સ-રે અહેવાલના આધારે કહે છે કે ગુરવિંદર સિંહના જમણા પગ પર થયેલી ઇજા નં. ૧ અને ૨ એવી ઇજાઓ હતી, જે આગ્રેય હથિયારથી થઈ શકી હોત. અન્ય બે ઇજા નં. ૩ અને ૪ "ચૂટ" છે અને તેમનું વર્ણન સામાન્ય ઇજાઓ તરીકે કરવામાં આવ્યું છે.

પુરાવાની સમગ્ર ચર્ચા અને મૂલવણીના આધારે અમે એવા મતના છીએ કે સામાન્ય આશયનો અનુમાન પક્ષ નં. ૧ વિરુદ્ધ કરવો યોગ્ય બને છે, જે ઘાતક હથિયારો સાથે પરંતુ અગ્નિહથિયારો વિના ટ્રેક્ટર પર આવ્યો હતો. હોબાળો સાંભળી ઘટનાસ્થળે દોડી આવેલ પક્ષ નં. ૨ એ પોતપોતામાં કોઈ સામાન્ય આશયથી કાર્ય કર્યું હતું એવું માની શકાય નહીં. તેથી આરોપી વર્ણિત સિંહ ઉપનામ વિક્કી (એ-૨) ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી તે હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. તેની સામે સાબિત થયેલ આક્ષેપોના આધારે તેણે મૃતકને ગંભીર તથા સાદી ઈજાઓ પહોંચાડી હતી અને પક્ષ નં. ૨ નો સભ્ય હોવા નાતે, જે મૃતક અને પ્રત્યક્ષદર્શીને ઈજાઓ પહોંચાડવાના સામાન્ય આશયથી ટ્રેક્ટર પર ગયો હતો, તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૬, ૩૨૪ સાથે કલમ ૩૪ વાંચી તે હેઠળ દોષિત ઠેરવવા પાત્ર બને છે. નીચલી અદાલતે તેની સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૬, ૩૨૪ સાથે કલમ ૩૪ તથા કલમ ૩૨૨ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ નોંધેલ દોષિતતા અને તેની ઉપર ફરમાવેલ સજાઓ જ યથાવત્ રાખવા યોગ્ય છે.

ગુર્શરન સિંહ વિરુદ્ધનો મામલો – આરોપી નં. ૬.

પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના વર્ણન મુજબ, ગુર્શરણ સિંહ એ-૬ પક્ષ નં. ૨ નો સભ્ય હતો, જે પક્ષ નં. ૧ પહેલેથી જ મૃતક સાથે તકરાર અને મૌખિક વાદવિવાદમાં સંકળાયેલો હતો ત્યારબાદ સ્થળ પર પહોંચ્યો હતો. આ આરોપી ડબલ બેરલ બંદૂકથી સજ્જ થઈને સ્થળ પર પહોંચ્યો હતો એવો આરોપ છે.

પ્રત્યક્ષદર્શીની તે આવૃત્તિ કે તે અન્ય સહ-આરોપીઓ સાથે લલકાર પણ કરતો હતો, અમે અગાઉથી જ અવિશ્વસનીય ગણાવી છે. હરી સિંહ પી.ડબલ્યુ. ૧ મુજબ, આરોપી ગુરશરણ સિંહ એ-૬ એ પોતાની ડબલ બેરલ બંદૂકથી મૃતક તરફ ગોળી ચલાવી અને તેને માથા, હાથ અને બાજુના ભાગે વાગી હતી. અમે ઉપર મૃતકના મરણોત્તર અહેવાલની વિગતો પહેલેથી જ ઉદ્ઘૃત કરી છે, જેમાં ડૉક્ટરે પોતાના અભિપ્રાયમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે મૃતકના માથા પર મળેલી ઇજા કોઈ અગ્નિશસ્ત્રથી થયેલી હોવાનું જણાતું નથી. તેથી, પી.ડબલ્યુ.-૧ હરી સિંહની આ સાક્ષી પર આધાર રાખવો સલામત નથી કે આરોપી નં. ૬ ગુરશરણ સિંહે મૃતકના શરીરના કોઈ મહત્વપૂર્ણ ભાગ પર ઘા કર્યો હતો. પ્રત્યક્ષદર્શીઓએ આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ગુરશરણ સિંહે ફરિયાદી પક્ષના અન્ય સભ્યો પર પણ ગોળી ચલાવી હતી અને ત્યારબાદ તે પોતે જ જમીન પર પડી ગયો હતો.

અન્ય પ્રત્યક્ષદર્શી ગુરવિંદર સિંહ પી ડબલ્યુ ૩ એ પી ડબલ્યુ ૧ ના નિવેદનનું સમર્થન કરતાં જણાવ્યું છે કે આરોપી નં. ૬ એ પોતાની ડબલ બેરલ બંદૂકથી ગોળીબાર કર્યો હતો અને મૃતકના માથા તથા શરીરના અન્ય ભાગો પર ઇજા પહોંચાડી હતી. અમે ઉપર પહેલેથી જ જણાવ્યું છે કે મૃતકના માથા પર આગ્રેય શસ્ત્રની ઇજા ના હોવાને કારણે પ્રત્યક્ષદર્શીના નિવેદનના આ ભાગ પર ભરોસો રાખી શકાય તેમ નથી. ઇજા અહેવાલ મુજબ પી ડબલ્યુ ૩ ને તેના જમણા પગમાં આગ્રેય શસ્ત્રથી ઇજા થઈ હતી, પરંતુ તેણે ખૂબ જ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું હતું કે તેના પર કોણે ગોળી ચલાવી તે તેને ખબર નહોતી, કારણ કે ચારે તરફ ગોળીબાર થઈ રહ્યો હતો.

આરોપી ગુરશરણ સિંહ ગડબડનો અવાજ સાંભળતાં, પક્ષ નં. ૨નું ગઠન કરતા અન્ય સહ-આરોપીઓ સાથે ઘટના સ્થળ તરફ દોડી ગયો હતો. જે આરોપીઓ બાદમાં પોતાના હાથમાં આગ્રેય અસ્ત્રો લઈને સ્થળ તરફ દોડી આવ્યા હતા, તેઓ કોઈ સામાન્ય ઈરાદા સાથે ગયા હતા એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે મનમેળ થવા માટે તેમના પાસે લગભગ કોઈ સમય જ ન હતો. ફરિયાદ પક્ષનો પોતાનો જ કેસ એવો છે કે પક્ષ નં. ૧ અને ૨ બન્નેના સભ્યોને મૃતકના હઠીલા વલણ અંગે રોષ હતો, કારણ કે પંચાયતના હસ્તક્ષેપ છતાં તે વિવાદિત જમીન અંગે પોતાનો હક દાવો કરતો રહ્યો હતો. એ નિર્વિવાદ છે કે સામાન્ય ઈરાદો ક્ષણિક રીતે પણ વિકસી શકે છે અને આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રગટ કૃત્યો પરથી તેનો અનુમાન કરી શકાય છે. આ કેસમાં અમને એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે કોઈ પુરાવો મળતો નથી કે પક્ષ નં. ૨ના સભ્યો આગ્રેય અસ્ત્રો સાથે ઘટના સ્થળે દોડી આવ્યા પછી તેમના વચ્ચે સામાન્ય ઈરાદો વિકસ્યો હતો. દષ્ટાસાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે તેમ, આરોપી પક્ષ નં. ૨ના સભ્યો સ્થળ પર પહોંચ્યા ત્યાં સુધીમાં પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો અને મૃતક વચ્ચે અથડામણ પહેલેથી જ શરૂ થઈ ગઈ હતી. તેથી આરોપી પક્ષ નં. ૨ના સભ્યોની હાજરી પરથી એવો અનુમાન ઊભો થઈ શકે કે તેઓ ઝઘડામાં હસ્તક્ષેપ કરવા અને ટ્રેક્ટર પર પહેલેથી જ સ્થળે પહોંચી ગયેલા આરોપી પક્ષ નં. ૧ના સભ્યોને ટેકો આપવા ગયા હતા. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, ગડબડનો અવાજ સાંભળીને ઘટના સ્થળ તરફ દોડી આવેલા પક્ષ નં. ૨ના સભ્યો વચ્ચે પરસ્પર સામાન્ય ઈરાદો હતો એવો અનુમાન કરવા માટે અમને કોઈ આધાર મળતો નથી. તેમની તરફથી સામાન્ય

ઈશદો ગેરહાજર હોય ત્યારે, પક્ષ નં. રના સભ્યો રહેલા અન્ય સહ-આરોપીઓના ફોજદારી કૃત્યો માટે તેમને પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠરાવી શકાય નહીં. તેથી, પક્ષ નં. રનું ગઠન કરતા આરોપીઓને માત્ર તેમના વ્યક્તિગત કૃત્યો માટે જ જવાબદાર ઠરાવી શકાય.

હીરા લાલ માલિક વિ. રાજ્ય મામલે આ અદાલત તરફથી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણ આયરે કરેલા નીચેના અવલોકનો જુઓ :

જ્યારે અનેક વ્યક્તિઓની સંકલિત ક્રિયાથી કોઈ અપરાધ આચરવામાં આવે છે, ત્યારે પરોક્ષ જવાબદારી દરેક સહભાગીને લાગુ પડે છે; પરંતુ આપરાધિકતાનું પ્રમાણ માત્ર થયેલા હાનિકારક પરિણામ પર જ નહીં, પરંતુ ભજવાયેલા ભાગ અને હાજર પરિસ્થિતિઓ પર પણ નિર્ભર રહે છે, જેથી દરેક વ્યક્તિના સંદર્ભમાં વ્યક્તિગત અભિગમ અપનાવવો આવશ્યક બને છે. માત્ર એટલા માટે કે પરિણામ ઘાતક આવ્યું, એવા લોકો વિશે પણ, જેઓનો આશય અન્યથા હત્યા-સંબંધિત આશય કરતાં ઘણો ઓછો હોવાનું સાબિત થતો હોય, તાત્કાલિક ઉપરથી વાંચીને એવો અર્થ કાઢી શકાય નહીં કે તેમની પાસે હત્યાત્મક સ્વરૂપનો સમાન દોષિત મનોભાવ હતો.

સામાન્ય ઈશદો એ આરોપીની મનોદશા છે, જેનો અનુમાન ગુનાના અમલ દરમિયાન તેના દર્શાવેલ વર્તનમાંથી તેમજ તેના પૂર્વ અને અનુવર્તી અનુસંગી પરિસ્થિતિઓમાંથી નિષ્પક્ષ રીતે કાઢી શકાય છે. માત્ર અન્ય લોકો

સાથે ગુનામાં ભાગ લેવાથી, ગુનામાં સંકળાયેલા અન્ય પૈકી કોઈ એકને સામાન્ય ઇરાદો આક્ષેપિત કરવા માટે પૂરતું નથી. તેથી, સામાન્ય ઇરાદામાં રહેલ વ્યક્તિગત તત્વનું નિષ્પક્ષ કસોટી દ્વારા પુરવાર થવું જોઈએ. ત્યારે જ એક આરોપીને અન્ય સહઆરોપીના કૃત્યો અને કાર્યો માટે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠરાવી શકાય.

પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો અગ્નિશસ્ત્રો સિવાયનાં હથિયારોથી વિવિધ રીતે સજ્જ થઈ ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યા હતા. તેઓએ જાહેર કર્યું હતું કે સામાન્ય ઉપયોગ માટે નિર્ધારિત જમીનના એક ટુકડા પર હકનો આગ્રહ રાખવાના મૃતકના હઠીલા વલણ બદલ તેને પાઠ ભણાવવાનો તેમનો ઇરાદો છે. ટ્રેક્ટર પર સાથે મળીને ઘટનાસ્થળે પહોંચવા અંગેના તેમના વર્તન અને ત્યારબાદ મૃતક તથા પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને ગંભીર અને સાદી ઇજાઓ પહોંચાડવાના તેમના કૃત્યો પરથી તેમની તરફથી સામાન્ય ઇરાદો અનુમાનિત કરી શકાય છે.

બીજા પક્ષના, આગ્રેય શસ્ત્રોથી સજ્જ સભ્યો, પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો એક બાજુ અને મૃત્યુ પામેલાના પક્ષના સભ્યો બીજી બાજુ એમ બંને વચ્ચે થયેલી મારામારીથી સર્જાયેલા હોબાળા સાંભળી, ઘટનાસ્થળે એ જ દિશામાંથી આવ્યા હોઈ શકે; પરંતુ ઘટનાની આ આવૃત્તિના આધારે પક્ષ નં. ૨ના સભ્યો વચ્ચે પરસ્પર અથવા ઘટનાસ્થળે અગાઉથી પહોંચી ગયેલા પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો સાથે કોઈ સામાન્ય ઇરાદો હતો એવું કહી શકાય નહીં. પક્ષ નં. ૨ના જે સભ્યો ઘટના સ્થળે દોડી આવ્યા, તેઓએ પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો અને મૃત્યુ પામેલાના પક્ષ

વચ્ચે પહેલેથી જ શરૂ થયેલા ઝઘડાને અનુસરીને, પોતાની વ્યક્તિગત પ્રેરણા અને પ્રતિક્રિયા મુજબ સ્વતંત્ર રીતે કૃત્ય કર્યું હતું. ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ ઘટના બે ભાગોમાં બની હોવાથી, ટ્રેક્ટર પર અગાઉ પહોંચેલા પક્ષ નં. ૧ના સભ્યો વચ્ચે પરસ્પર સામાન્ય ઈરાદો અનુમાનિત કરી શકાય; પરંતુ ત્યારબાદ આગ્રેય શસ્ત્રો સાથે ઘટનાસ્થળ તરફ દોડી આવેલા અને આરોપી પક્ષના સભ્યો પર ગોળીબાર કરનાર પક્ષ નં. ૨ના સભ્યો સાથે તેમનો સામાન્ય ઈરાદો હતો એવું તેમના વિરુદ્ધ અનુમાનિત કરી શકાય નહીં.

પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યોએ પોતાના પોતાના રીતે ભિન્ન પ્રતિક્રિયા દર્શાવી હતી અને તેથી તેઓ પોતાના અંગત કૃત્યો માટે જવાબદાર ઠરશે. પક્ષ નં. ૧ ના સભ્યો અને પક્ષ નં. ૨ ના સભ્યો વચ્ચે કોઈ સામાન્ય આશય હોવાનું અનુમાન કાઢી શકાતું નથી.

આ દષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, ઈજાગ્રસ્ત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના તબીબી અહેવાલ અનુસાર ગુરશરણ સિંહ (એફ) એ પોતાના આગ્રેયાસ્ત્રના ઉપયોગથી ગંભીર તથા સાદી ઈજાઓ પહોંચાડી હોવાનું કહી શકાય. તેથી, અમારી વિચારપૂર્ણ માન્યતા મુજબ, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ અને ૩૦૭ સહવાંચિત કલમ ૩૪ હેઠળના આરોપમાંથી તેને પણ નિર્દોષ છૂટકારો અપાવવા પાત્ર ગણવો જોઈએ. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૨૬, કલમો ૩૨૪ અને ૩૨૩ સહવાંચિત કલમ ૩૪ હેઠળ

તેના વિરુદ્ધ નોંધાવેલો દોષારોપણનો નિર્ણય તથા તે ગુનાઓ બદલ અલગથી ફરમાવેલ દંડ સાથેની કારાવાસની સજાઓ, તેથી, યથાવત્ રાખવા પાત્ર છે.

ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૪/૨૦૦૧, પંજાબ રાજ્ય વિ. હરજીત સિંહ

હવે અમે પંજાબ રાજ્ય દ્વારા પ્રાધાન્ય અપાયેલી અપીલ પર વિચારણા હાથ ધરીએ છીએ. આ અપીલ દ્વારા વડી અદાલતનો તા. ૨૨-૧૧-૨૦૦૦નો આરોપીઓ એટલે કે ઇન્દરજીત સિંહ, અજબ સિંહ અને સતિન્દરપાલ સિંહને આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારાનો ચુકાદો પડકારવામાં આવ્યો છે. આ અપીલ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૮ અને ૧૪૯ (સંક્ષેપમાં આઈ.પી.સી.) હેઠળના ગુનાઓ બાબતે દોષિત ઠરાવાયેલા અન્ય સહ-આરોપીઓને આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારાની વિરુદ્ધ પણ નિર્દેશિત છે.

અજૈબ સિંહ, ઇન્દરજીત સિંહ અને સતિન્દરપાલ સિંહ એવા ત્રણ આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં વડી અદાલતે પુરાવાની વિગતવાર ચર્ચા કરી નથી. તેથી, અમે પોતે જ અભિલેખનું પરીક્ષણ કર્યું છે અને રાજ્ય તથા આરોપીઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા છે.

અજાયબ સિંહ આરોપી પક્ષ નં. ૧નો સભ્ય હોવાનું આક્ષેપિત છે, જે ટ્રેક્ટર પર સૌપ્રથમ સ્થળે આવ્યું હતું. અજાયબ સિંહ સામેનો આક્ષેપ એવો છે કે તેની પાસે ગાંડહલી હતી અને તેણે દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૫) ને ઇજા પહોંચાડી હતી. દર્શન સિંહે વધુમાં એવો પણ આક્ષેપ કર્યો છે કે પેટના જમણા ભાગે તેને ઘા

માર્ચા પછી અજાયબ સિંહે અજીત સિંહને પણ ગાંડહલીનો ઘા માર્યો હતો. જિરહમાં દર્શન સિંહ સ્વીકાર કરે છે કે અજાયબ સિંહે તેના પર અને અજીત સિંહ પર ગાંડહલીનો ઘા માર્યો હતો તે હકીકત તેણે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલ પોતાના નિવેદનમાં પોલીસને જણાવી નહોતી. પોલીસ સમક્ષના નિવેદનમાં આ સાક્ષીએ કદી એવો ઉદ્દેશ કર્યો નહોતો કે તેને જમણા ઘૂંટણ પર અને પેટના જમણા ભાગે ગાંડહલીનો ઘા લાગ્યો હતો. અન્ય આક્ષેપિત ઇજાગ્રસ્ત સાક્ષી અજીત સિંહની તપાસ કરવામાં આવી નથી. ડૉ. પરિન્દરજિત સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૭) એ દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૫) ની ઇજાઓનું તબીબી પરીક્ષણ કર્યું હતું. દર્શન સિંહ પર નીચે મુજબની ઇજાઓ નોંધાઈ હતી :-

(૧) નાભિથી જમણી બાજુ ઊભી દિશામાં ૬ સે.મી. અંતરે પેટના જમણા આગળના ભાગ પર ૪ સે.મી. x ૧/૪ સે.મી.નું લાલાશયુક્ત ચૂંથરાયેલું ઇજાચિહ્ન.

(૨) ઊભી દિશામાં જમણા પેટના આગળના ભાગ પર નાભિથી જમણી બાજુ ૬ સે.મી. અંતરે ૧૩ સે.મી. x ૧/૪ સે.મી.નું ઘસાયેલું ઇજા ચિહ્ન.

(૩) જમણા ઘૂંટણના આગળના ભાગમાં, પટેલાના આંતરિક સપાટીના અંદરની બાજુએ, ૩૧/૨ સેમી x ૧ સેમી કદનું અને સ્નાયુ સુધી ઊંડું કાપેલું ઘા.

(જ) ડાબા પગની બાજુની સપાટી પર તેના મધ્ય તૃતીયાંશ ભાગમાં ૨ સે.મી. x ૧/૨ સે.મી.નું ઘસરકાથી થયેલું ઇજાનું નિશાન.

જિરહમાં ડૉક્ટરે જણાવ્યું છે કે ઇજા નં. ૨, ૩ અને ૪ સ્વરૂપે સાધારણ છે અને સ્વયં કરાયેલ હોઈ શકે. ઇજા નં. ૨ કુંદ હથિયારથી થયેલી હોવાનું જણાય છે. તેવી જ રીતે, ઇજા નં. ૧ પણ અત્યંત સાધારણ હતી અને તે અનુકૂળ હાથથી થઈ શકતી હતી. પુરાવાની આ સ્થિતિમાં, અજૈબ સિંહને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યા હોવાનું જણાય છે અને તેથી તેનો નિર્દોષ છૂટકારો સંપૂર્ણપણે યોગ્ય છે.

નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલા આરોપી ઇન્દરજીત સિંહ વિરુદ્ધના કેસ અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી એવો આક્ષેપ છે કે તે પક્ષ નં. ૨ નો સભ્ય હતો, જે રૌળો અથવા ગડબડનો અવાજ સાંભળતાં સ્થળ પર દોડી આવ્યો હતો. એવો પણ આક્ષેપ છે કે તેણે પોતાના સાથે પિસ્તોલ લાવ્યો હતો અને સહ-આરોપી ગુશરણ સિંહ (એ-૬) અને સતીન્દરપાલ સિંહ (એ-૫) સાથે મળીને ફરિયાદી પક્ષ તરફ ગોળીબાર કર્યો હતો. ન તો ગુરવિન્દર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૩) અને ન તો દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૫) એવું કહે છે કે ઇન્દરજીત સિંહની પિસ્તોલમાંથી છૂટેલી ગોળી તેઓમાંથી કોઈને વાગી હતી. દર્શન સિંહે માત્ર એટલું જણાવ્યું છે કે તેને તેના જમણા ઘૂંટણે આગ્રેય શસ્ત્રથી ઇજા પહોંચી હતી, પરંતુ તેણે અત્યંત સ્પષ્ટપણે એવું પણ જણાવ્યું છે કે તેના કહેવા મુજબ બધા જ ગોળીબાર કરી રહ્યા હતા, તેથી કોણે ગોળી ચલાવી અને તેને તે ઇજા પહોંચાડી તેની તેને જાણ નહોતી. તપાસ અધિકારી, પુરણ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૯) એ જિરહ દરમિયાન

સ્વીકાર્યું હતું કે સ્થળ પરથી તેને પિસ્તોલમાંથી છોડાયેલા કોઈ ખાલી કારતૂસ મળ્યા નહોતા. આ પરિસ્થિતિઓમાં, પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓનું સર્વગ્રાહી નિવેદન કે ઇન્દરજીત સિંહે પોતાના હાથની પિસ્તોલમાંથી ગોળીબાર કર્યો હતો અને તેના કારણે ફરિયાદી પક્ષને આગ્રેય શસ્ત્રની ઇજાઓ પહોંચી હતી, તે માન્ય રાખી શકાય તેમ નહોતું.

અંતમાં, નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલા આરોપી સતિન્દરપાલ સિંહ (એ-૫) વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષ કોઈ કેસ સાબિત કરી શક્યું નથી. દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૫) એ સતિન્દરપાલ સિંહ દ્વારા ડબલ બેરલ બંદૂકનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો આક્ષેપ કર્યો છે, અને એવો પણ આક્ષેપ છે કે રૌલા અથવા ગડબડનો અવાજ સાંભળીને તે સ્થળ પર દોડી આવ્યો હતો. ગુરવિન્દર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૩) એ, જેમ અગાઉ દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ, સતિન્દરપાલ સિંહે ગોળીબાર કર્યો હતો અને તેનાથી તેને ઇજા પહોંચી હતી કે કેમ તે અંગે નિશ્ચિતપણે જણાવ્યું નથી. દર્શન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૫) ના નિવેદનની સ્થિતિ પણ એવી જ છે; તેમણે જણાવ્યું હતું કે સતિન્દરપાલ સિંહ અન્ય સહઆરોપીઓ સાથે સ્થાને ઉભો રહ્યો હતો અને તેઓ પર ગોળીબાર શરૂ કર્યો હતો. જિરહમાં, તેમણે સ્વીકાર્યું હતું કે સતિન્દરપાલ સિંહે ડબલ બેરલ બંદૂકથી તેમના પર ગોળીબાર કર્યો હતો તે હકીકત તેમણે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૧ હેઠળ પોલીસ સમક્ષ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં ઉલ્લેખેલી નહોતી.

ઉપરોક્ત પુરાવાની સ્થિતિમાં, જે આરોપીઓ વિરુદ્ધ નિર્ણાયક નથી, નિર્દોષ છૂટકારો પામેલા ત્રણ આરોપીઓને સંશયનો લાભ મળવો જોઈએ એવો વડી અદાલતનો નિષ્કર્ષ પુરાવાની ખોટી મૂળવણી ગણાવી શકાય તેમ નથી કે એવો તર્કવિરુદ્ધ પણ નથી કે જેથી ભિન્ન દષ્ટિકોણ અપનાવી નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો યોગ્ય ઠરે.

ઉપર ચર્ચાયેલ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓના વર્ણન ઉપરાંત, નીચલી અદાલતે આ હકીકતને મહત્વ આપ્યું હતું કે આરોપી સતિન્દરપાલ સિંહના ખુલાસા નિવેદનના આધારે, ઇન્દરજીત સિંહે ઉપયોગ કર્યો હોવાનું કહેવાતો પિસ્તોલ આંક પી-૧૯ હેઠળના સ્મરણપત્ર મુજબ કબજે લેવાયો હતો. અમે તપાસ અધિકારી પુરણ સિંહ (પી.ડબલ્યુ.-૯) ના નિવેદનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેઓ આંક પી-વી હેઠળના ખુલાસા નિવેદન તથા આંક પી-યુ/૧ હેઠળના કબજાના સ્મરણપત્ર પર સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની હાજરી અને સહી મેળવવામાં શા માટે આવી ન હતી તે કારણ સમજાવી શકતા નથી. અમે નોંધ્યું છે કે આ સ્મરણપત્રો પર માત્ર બે પોલીસ અધિકારીઓ ફકીર ચંદ અને વિરસા સિંહની જ સહી છે. જેમણે પોતાના હથિયારો / શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનું કહેવાય છે તે બધા આરોપીઓએ તમામ હથિયારોને ખુદ્દા ખેતરમાં, વાંસાના ગોણીયા થેલામાં, વણના ઢગલા નીચે છુપાવી રાખ્યા હતા, તે માન્ય રાખવું અવિશ્વસનીય છે. સ્વતંત્ર સાક્ષીઓના અભાવે અને કથિત છુપાવાનું સ્થળ જાહેર જનતાને સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોય, ખુલાસા નિવેદન તથા તેના અનુસંધાનમાં થયેલ હથિયારો અને શસ્ત્રોની કબજાની સાબિતી જરાય વિશ્વાસ ઉપજાવતી નથી.

કોઈપણ સ્થિતિમાં, તેવું સાક્ષ્ય એવું નથી કે જેના ઉપર નીચલી અદાલત આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવા માટે, તેને પ્રત્યક્ષદર્શી વર્ણન માનીને, આધાર રાખી શકે.

અમે રાજ્ય તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલની દલીલ પણ સાંભળી છે, જેમણે પુરાવામાંથી એ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે નિર્દોષ છૂટકારો અપાયેલા ત્રણ આરોપીઓની હાજરી ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સંપૂર્ણપણે સાબિત કરવામાં આવી હતી. નિર્દોષ છૂટકારા વિરુદ્ધની અપીલમાં, વડી અદાલતે કરેલી પુરાવાની મૂળવણી, જ્યાં સુધી તે અયોગ્ય જણાતી ન હોય, ત્યાં સુધી તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. અમે સ્વયં રેકૉર્ડ પરના સમગ્ર પુરાવાનો અવલોકન કર્યો છે. અમારા મત મુજબ, તે ત્રણ આરોપી વ્યક્તિઓ, જેમના વિરુદ્ધ કોઈ નિશ્ચિત પ્રગટ કૃત્યો સાબિત થયા નથી, તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૯ની મદદથી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે પણ દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં. તેથી, તેમનો નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

કારણ કે અમે ત્રણ સહ-આરોપિત વ્યક્તિઓના નિર્દોષ છૂટકારાને યથાવત્ રાખ્યો છે, તેથી બાકીના ત્રણ આરોપિત વ્યક્તિઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળ દોષિત ઠરાવી શકાય નહીં અને તેથી તે આરોપો બાબતે તેમનો નિર્દોષ છૂટકારો પણ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

ઉપસંહારમાં, દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા ત્રણ સહ-આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ફોજદારી અપીલ નં. ૮૧૫/૨૦૦૧ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં

આવે છે. અપીલકર્તા/આરોપી હરજિત સિંહ (એ-૧) ની ભા.દં.સં.ની કલમો ૩૦૨, ૩૨૪, ૩૨૩ અને ૩૨૬ હેઠળ થયેલી દોષસિદ્ધિ તથા તેના પર ફરમાવેલી સજાઓ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. તેને ભા.દં.સં.ની કલમ ૩૦૭ સાથે કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળ તેના વિરુદ્ધના આરોપોમાંથી તથા તેના પર ફરમાવેલી સજાઓમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે.

અપીલકર્તા/આરોપી વિરિંદરજીત સિંહ @ વિક્કી (એ-૨) ની ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ થયેલી દોષસિદ્ધિ રદ કરવામાં આવે છે; તેના બદલે તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૩, ૩૨૪ અને ૩૨૬ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવે છે અને તેને નીચલી અદાલતે તેના ચુકાદામાં નિર્દેશિત કરેલ મુજબ કેદની સજા તથા દંડ ફટકારવામાં આવે છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળ વડી અદાલતે આપેલો તેનો નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત રાખવામાં આવે છે.

અપીલકર્તા/આરોપી ગુરશરણ સિંહ (એ-૬) ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨ અને ૩૦૭ સાથે કલમ ૩૪ વાંચીને જે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો તે રદ કરવામાં આવે છે; તેના બદલે તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૨૬, ૩૨૪ અને ૩૨૩ હેઠળ નીચલી અદાલતે જે રીતે આદેશ કર્યો હતો તે મુજબ અલગથી દોષિત ઠેરવી સજા તરીકે કેદ અને દંડ ફરમાવવામાં આવે છે. તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ હેઠળના આરોપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો

આપવામાં આવે છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૪૮ અને ૧૪૯ હેઠળનો તેનો નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

The translation of this judgment has been provided by
M/s. Hyperlink E-solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.